

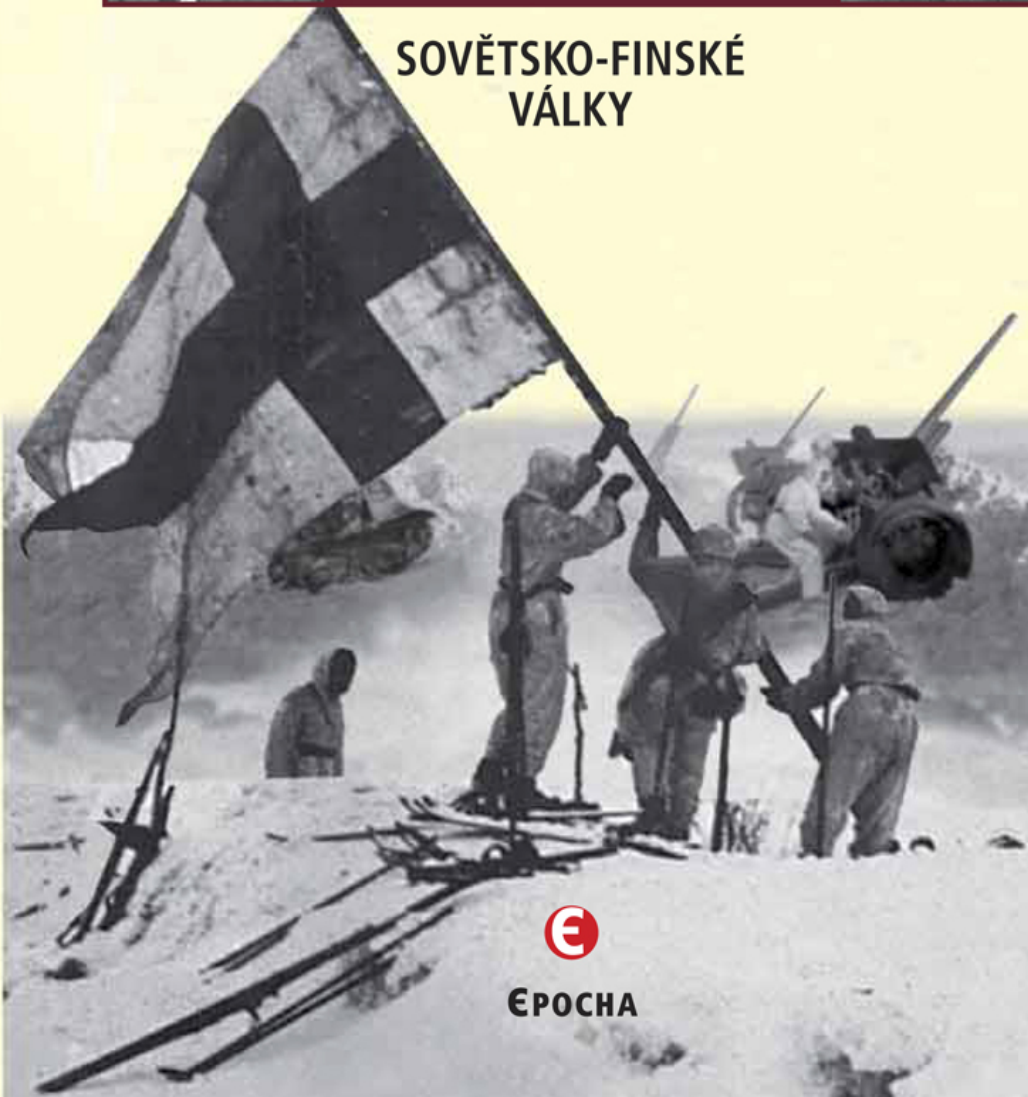
KAREL RICHTER

Hranice placená krví

SOVĚTSKO-FINSKÉ
VÁLKY

EPOCHA

EDICE

**Polozapomenuté
války**

POLOZAPOMENUTÉ
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

PhDr. Petr Hofman (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR)

prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. (FF UK, Ústav světových dějin
na FF UK)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita Liberec)

PhDr. Karel Richter, CSc. (předseda Klubu autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

POLOZAPOMENUTÉ
VÁLKY

EDICE

KAREL RICHTER

Hranice placená krví

SOVĚTSKO-FINSKÉ VÁLKY

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Karel Richter, 2006, 2014

Cover © Karel Kárász, 2014

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2014

ISBN 978-80-7425-219-8

OBSAH

I.	Kdo jsou Finové	9
II.	Mračna věští bouři	13
	Malé národy v nebezpečí	14
	Studený vítr východu	31
	Nový nátlak na Finsko	49
	Válka na spadnutí	59
	Sovětské přípravy	62
III.	Historické přede hry	71
	Utváření Finska	72
	Neklidná hranice	74
	Autonomní finské velkoknížectví... ..	79
	Pod ruskou nadvládou	82
IV.	Osvobozenecká válka	89
	Ve vírech revoluce	90
	Povstání	101
	Válka začíná	111
	V ohni bojů	114
	Formování sil	120
	Kdo s koho?	125
	Poslední dějství občanské války	138
	Těžké začátky	153
V.	Zimní válka	167
	Vpád	168
	Rostoucí nesnáze sovětské invaze	191
	Loutková vláda	212
	Sympatie pro Finy	222
	Reorganizace	226
	Průlom	241
	Mír s trpkou příchutí	269

VI. Krátkodechý klid	293
Tektonické otřesy	294
Život v stálé nejistotě	302
Válka jako naděje	315
VII. Pokračovací válka	331
Ve spolku s ďáblem	332
Finská armáda v akci	342
Kdo chce s vlky být...	367
Koaliční krize	375
Válka, nebo mír?	387
Válečné finále	398
VIII. Epilog	427
Život za nových podmínek	428
Časový přehled událostí	439
Literatura	444

I. Kdo jsou Finové

Nepatří k Slovanům, Germánům ani Románům. Mluví jazykem, který se řadí do skupiny ugrofinských, kam náleží i estonština a také maďarština. S Estonci, kteří jsou s Finy od původu stejné krve, si dokážou i dnes docela dobře porozumět, zatímco maďarština je pro ně nesrozumitelná. Navzdory rozporům mezi jazykovědou, genetikou a archeologií se v otázce původu Finů dá, i když nikoli bez výhrad, přijmout vysvětlení, že před několika tisíci lety někde ve středním Povolží žil jednotlý ugrofinský kmen, dorozumívající se společným ugrofinským prajazykem. Kmen se během času rozštěpil na větev finskou a maďarskou. Kočovní praotcové Finů doputovali k břehům Baltského moře, kde se sžívali s lotyšskými Balty, germánskými Góty usedlými v ústí Visly i se Slovy. Přejímali od nich slova i způsob života. Z kočovných lovců a rybářů se stali obyvatelé stálých zemědělských osad.

V prvním tisíciletí před naším letopočtem se prafinské společenství podle všeho rozdělilo na západní, východní, severní a jižní. Přitom došlo k rozlišení finštiny a estonštiny a k vzniku západních a východních finských nářečí. Kolem roku 500 před naším letopočtem se podle všech předpokladů Finové svou řečí již zřetelně odlišovali od Laponců, kteří vedli kočovný život v severních oblastech Finska.

Archeologové zjistili, že až do 8. století většina obyvatelstva dnešního Finska sídlila na jeho západním pobřeží. Poté se těžiště osídlení začalo přesouvat do Finského zálivu. Souvisí to s expanzí Vikingů. Na rozdíl od jejich kmenů, které z území Dánska a Norska podnikaly výboje na západ, Vikingové švédští, které Rusové nazvali Varjagy, začali pronikat na východ ve snaze navazovat obchodní styky s bohatým arabským světem. Podél trasy svého východního pronikání zakládali kolonie a v roce 862 dokonce založili ruský stát.

Varjažská kolonizace vyvolávala zřetelné změny v osídlení Finska. Dosavadní sídelní centrum v jižní Pohjanmaa, které se rozkládalo mimo východní obchodní cestu, ztrácelo význam a postupně se vylidňovalo. Stejně řídlo i osídlení jižního pobřeží mezi osadami Karjaa a Tenhola. Naproti tomu se stále vnitrozemské osídlení, chráněné táhlými pevninskými hřbeny Salpausselka, rozšiřovalo na východ souběžně s východní cestou, která vedla přes Baltské moře kolem Ålandských ostrovů, trvale osídlených Vikingy již od 6. století, podél Finského zálivu k řece Něvě a po ní až k Ladožskému jezeru umožňujícímu po proudu proplout

k hornímu toku Dněpru a dále na jih k Černému moři otvírajícímu cestu do Konstantinopole a odtud do vzdálených arabských zemí. V 9. století již finské osídlení dosáhlo karelského břehu Ladožského jezera, kde zřejmě žili již i původní obyvatelé, Vepsové, s nimiž se západofinští přistěhovalci, Karelové, smísili.

Na sklonku pohanské éry jsou na finském území archeologicky prokázány tři souvislé oblasti osídlení. Na jihozápadě žili Finové, jejichž sídelní oblast zahrnovala kraj Vakka-Suomi, nazývaný též Kalanti (Kaland). Vnitrozemskou jezerní oblast, ohraničenou povodím řek Kokenmäenjoki a Kymijoki a sahající od Finského zálivu k zálivu Botnickému, ovládali obyvatelé Häme. Na východě pak sídlili Karelové, zejména v lidnatých střediscích na západním břehu Ladožského jezera. Pobřeží Finského zálivu naproti tomu nevykazuje známky kompaktního osídlení, přestože tudy vedla vikinská obchodní cesta.

Na rozdíl od skandinávských národů, které se před koncem 11. století sjednotily do tří království, švédského, norského a dánského, Finové vinou řídkého osídlení zůstávali rozčleněni do několika středisek oddělených desítkami kilometrů hustých lesů a stávali se terčem dobyvatelských nájezdů východních i západních sousedů, které se brzy počaly halit do hávu šíření křesťanství. Již kolem roku 1120 je Finsko spolu s Estonskem uvedeno v seznamu provincií nacházejících se ve švédské misijní péči. Propukaly rozbroje provázející střetávání východních i západních zájmů, jejichž hranice procházela napříč Finskem.

Dnes má Finsko 4,5 milionů obyvatel žijících rozptýleně na území o rozloze 350 000 čtverečních kilometrů. Je to podivuhodná země, plná lesů a jezer, osudově vklíněná mezi Švédsko na západě a Rusko na východě. Finové jsou sebevědomý národ, hrdý na svou historii, svéráznou kulturu, fyzickou zdatnost i nepoddajnost a odvahu, s nimiž dokázali čelit všem podmanitelům a nakonec i ubránit svou svobodu a nezávislost. Finové sami, jak se dočteme v knize Eloise Engleové a Lauriho Paanana *Zimní válka*, si s přihlédnutím k poloze země a povaze jejích dějin uvědomují složitost finské národy, která je „vrtošivá, tvrdohlavá a nevyzpytatelná“. Odvozuje se z nejasného národního prapůvodu, s nímž souvisí zvláštní jazyk, jeho dialekty a etnická nejednotnost. Patří k ní i různorodost ve vizáži a temperamentu. Jednou věcí jsou si Finové jisti: Přes rozdíly v tom, jací jsou a kde se usadili, vyznačují se charakteristickou

vlastností, zvanou finsky sisu, což znamená cosi jako „tuhý kořínek“, houževnatou nezdolnost. Vynikají rovněž obdivuhodným rysem národní pospolitosti, soudržnosti, která jim doposud vždy usnadňovala překonávání zdánlivě nepřekonatelných obtíží.

II. Mračna věští bouři

MALÉ NÁRODY V NEBEZPEČÍ

Rok 1938 od začátku nesliboval nic dobrého. 11. března ve večerních hodinách německá vojska překročila rakouské hranice a během následujícího dne obsadila celou zemi. Samostatné Rakousko zmizelo z mapy Evropy. Proměnilo se ve Východní marku Velkoněmecké říše. Nacistický dravec uchvátil svou první kořist. V evropské džungli však nebyl jedinou hladovou šelmou prahnoucí po úlovku. Přibližně v téže době v Moskvě na 8. sjezdu Všesvazové komunistické strany (bolševiků) náčelník Politické správy Dělnicko-rolnické rudé armády L. Z. Mechlis prohlásil: „V případě rozpoutání druhé imperialistické války proti Sovětskému svazu, Rudá armáda v rámci plnění internacionálního úkolu přeneseme vojenské operace na území nepřítelů a rozšíří počet sovětských republik.“ To nebyla, jak se brzy ukáže, jen prázdná rétorická fráze.

Již roku 1921 v deklaraci o zřízení Sovětského svazu se dávalo celému světu na vědomí, že je to první rozhodný krok k vytvoření celosvětové sovětské socialistické republiky. Tehdejší počet těchto republik se měl postupně rozrůstat, dokud Svaz sovětských socialistických republik nezahrne celý svět. Ve vzduchu visela otázka, jakým způsobem se to stane. Vůdce bolševiků Vladimír Iljič Lenin si ihned po skončení 1. světové války uvědomil, že tato válka v rozporu s jeho prorockými předpoklady nezrodila světovou socialistickou revoluci. Ani v Německu, kde se jí snažil pomáhat na svět peníze, zbraněmi i zkušenými podněcovateli neklidu a vzpour, ani v Maďarsku, na Slovensku, ve Finsku, ani v Polsku, kam vypravil početné vojsko. Nikde. Chytil se rady Trockého, který byl hybatelem revoluce: využívat napříště každé příležitosti k zasazování dílčích úderů kapitalistickému světu všude, kde se zjistí jeho slabiny, a současně připravovat druhou světovou válku, která teprve přinese konečné osvobození světového proletariátu neboli světovládu sovětů. Hovořil o tom otevřeně před zavedením Nové hospodářské politiky (NEPu): „Zakončili jsme jedno pásmo válek, musíme se připravovat na druhé.“

Mír byl podle sovětských vůdců pouze krátkodobým oddychem mezi válkami. Ačkoli při rozvracení válečné fronty Ruska za německé peníze

lákali masy na svou stranu návnadou míru, byli ve skutečnosti fanatickými vyznavači války. Však sám Lenin jako velekněz nového náboženství tehdy v prosinci roku 1920, pouhé dva roky po skončení největší války dosavadních dějin, kdy doznívala bolševiky vyprovokovaná občanská válka, prohlášoval: „Další taková válka je nevyhnutelná.“

Leninův nástupce, bezohledně krutý Džugašvili-Stalin, který se po jeho zádech vyšplhal na trůn absolutní vladařské moci, o jaké se ani nesnilo svrženému carovi, a to tak, že ve spolupráci se Zinověvem a Kameněvem odstavil Trockého, pak ve spolku s Bucharinem odstranil Zinověva a Kameněva, aby nakonec zneškodnil Bucharina. Čekisty Dzeržinského zlikvidoval rukama Genricha Jagody a toho poté odklidil pomocí sadistického skřeta Ježova, kterého zanedlouho vyřídil rukama Lavrentije Beriji. Nato dal postřílet skoro celý nejvyšší velitelský sbor Rudé armády, počínaje maršály Tuchačevským, Bljucherem a Jegorovem.

Obdobně hodlal postupovat i na mezinárodním poli. Postupně, nejlépe cizíma rukama rdousit své nepřátele a připravovat dosažení konečného cíle, jímž byla vláda nad světem. Jakékoli zostřování poměrů kdekoliv v Evropě i ve světě mu hrálo do karet. „Právě ta skutečnost, že se kapitalistické vlády fašizují,“ prohlášoval v srpnu 1927, „právě tato skutečnost vede k zostřování vnitřní situace v kapitalistických zemích a k revolučnímu vystoupení dělníků... Druhá světová válka je nevyhnutelná, stejně jako je nevyhnutelný vstup Sovětského svazu do této války... My vystoupíme, ale vystoupíme jako poslední, abychom na miskou vah vrhli rozhodující závaží.“ Z tohoto hlediska Stalin uvítal i nástup Hitlerových nacistů k moci a byl ochoten je podpořit. Sliboval si od nich, že zničí pacifisty a sociální demokraty a rozpoutají novou velkou válku, která konečně zrodí světovou revoluci.

Čtrnáctého dubna druhý tajemník sovětského vyslanectví v Helsinkách Boris Jarcev požádal finského ministra zahraničí Rudolfa Holstiho o rozhovor v naléhavé záležitosti. Ještě týž den ho ministr přijal ve své pracovně. Jarcev působil ve Finsku již několik let spolu s manželkou, která pracovala v Helsinkách jako úřednice cestovní kanceláře. Diplomatičkou funkcí maskoval své skutečné poslání důstojníka rozvědky NKVD, jejíž agentkou byla nepochybně i jeho manželka. Oba čile navazovali

četné styky a přátelské vztahy s nejrůznějšími lidmi. Zejména se orientovali na krajně levicové kruhy. Ministru Holstimu bylo divné, že ho o důležitý rozhovor žádá druhý tajemník, a nikoli vyslanec. Bylo to přinejmenším neobvyklé.

„Mám pověření od své vlády,“ oznamoval Jarcev na vysvětlenou, „projednat ve vši tajnosti možnosti, jak zlepšit vzájemné porozumění mezi Finskem a Sovětským svazem. Sovětská vláda,“ pokračoval Jarcev, „si přeje respektovat samostatnost Finska a jeho územní integritu, je však přesvědčena, že Německo osnuje útočné plány proti Sovětskému svazu, které zahrnují vyloďení ve Finsku k pochodu na východ.“

Jarcev se na několik vteřin odmlčel a položil ministrovi otázku:

„Jaký postoj by, pane ministře, zaujalo Finsko k takové útočné akci? Musím vám říci otevřeně, že kdyby bylo Německu dovoleno využít finského území k agresi proti Sovětskému svazu, Sovětský svaz by nenechal své jednotky nečinně stát na hranici, ale vysunul by je co možná nejdále na západ, takže Finsko by se stalo bojištěm.“

„Finsko nedovolí žádné mocnosti, aby využila jeho území k agresi proti komukoli,“ prohlásil kategoricky Holsti.

„Kdyby však Finsko naproti tomu při německém vyloďení sáhlo ke zbrani,“ rozvíjel sovětskou nabídku Jarcev, „byl by Sovětský svaz připraven poskytnout mu veškerou možnou pomoc a zavázat se, že své jednotky po válce stáhne zpět.“ S tajuplným výrazem poté Holstimu prozradil, že jeho vláda získala informace o záměrech fašistických elementů v případě, že by se finská vláda k německým plánům stavěla odmítavě, zinscenovat protivládní puč a dosadit k moci vládu, která by německé požadavky podporovala. „Sovětská vláda by si tudíž přála získat záruky, že Finsko neposkytne Německu pro útok podporu pro válku proti Sovětskému svazu.“

„V čem by tyto záruky měly spočívat?“ tázal se ministr. Na svou otázku však dostal jen vyhybavou odpověď. Jarcev zřejmě nebyl podrobněji instruován.

Ministr Holsti mu zdvořilými slovy vysvětlil, že není oprávněn učinit v dané záležitosti jakékoli rozhodnutí o své vůli, bez konzultací s vládou. Zeptal se Jarceva: „A co v případě, kdyby Německo napadlo Sovětský svaz? Poslali byste vojenské síly proti Finsku?“

„Kdyby se Finsko nezapojilo do boje na naší straně, pak zajisté ano.“

Navzdory ujišťování, že jde o svrchovaně tajnou záležitost, hovořil o ní Jarcev, jak se později ukázalo, s řadou dalších osobností, generálem Aarnem Sihvou, čelnou představitelkou levicového hnutí Helly Wuolijokiovou... Oslovil dokonce premiéra Cajandera, s nímž vedl několikrát rozhovory o alternativách německých plánů ve vztahu k Finsku a SSSR.

Jarcevovo jednání s ministrem zahraničí Holstim pokračovalo při jejich dalších setkáních na jaře a v létě. Sovětský diplomat se však stále neměl k tomu, aby se jasně vyslovil, oč sovětské vládě konkrétně běží. Teprve 11. srpna se v rozhovorech pokročilo, když finský ministr iniciativně sovětskému diplomatovi předložil návrh smlouvy, v níž se pravilo: „Finská vláda, která se pevně drží severské neutrality, nepřipustí žádné porušení územní integrity Finska, a proto ani nestrpí, aby jakákoli cizí velmoc vkročila do Finska za účelem útoku na Sovětský svaz. Vláda Sovětského svazu přitom ujišťuje, že respektuje územní integritu Finska ve vztahu ke kterékoli části země a je srozuměna s tím, že Finsko již v době míru podniká vojenská opatření na Ålandách, která vytvářejí co nejlepší předpoklady pro zajištění územní integrity a neutrality.“

Ministr přitom Jarceva ubezpečil, že finská vláda si samozřejmě přeje, aby Sovětský svaz pohlížel s porozuměním na finská obranná opatření k zajištění neutrality Åland.

Sovětská odpověď na sebe nedala dlouho čekat. 18. srpna 1938 Jarcev sdělil ministru Holstimu: „Jestliže finská vláda nechce podepsat tajnou vojenskou smlouvu, je Sovětský svaz ochoten spokojit se s písemným prohlášením, jímž by se Finsko zavázalo čelit německému útoku a přijmout sovětskou vojenskou pomoc. Sovětský svaz je srozuměn s opevnováním Åland, pokud se bude moci podílet na dozoru nad opevňovacími pracemi a na kontrole používání objektů opevnění. Za tím účelem by si Sovětský svaz přál zřídit na Hoglandu opevněný letecký a námořní opěrný bod. Za těchto podmínek by byl ochoten garantovat integritu Finska a podepsat oboustranně výhodnou obchodní smlouvu.“

Odpověď na tento návrh opět přesahovala kompetenci ministra zahraničí. Byla výsledkem usnesení vlády. Uvádělo se v ní stroze, že sovětský návrh poškozuje suverenitu země a je v rozporu s politikou neutrality Finska a ostatních severských zemí.

Odmítavé stanovisko finské vlády vyvolalo štvavou protifinskou kampaň sovětského tisku i rozhlasu. Finská komunistka Tiltu, která vedla

vysílání moskevského rozhlasu ve finštině, prokládané písněmi Armádního uměleckého souboru a symfonickými koncertními skladbami, se propůjčila k nestoudnému osočování finských státníků a politiků a k demagogickému zkreslování historických fakt.

Finská veřejnost byla ve střehu. S napětím sledovala průběh záříjové krize v Československu, po němž Německo žádalo odstoupení Sudet. Finové se cítili v obdobné situaci.

Sovětská vláda začátkem října předložila Finsku požadavek na zřízení své základny na Hoglandu v nové podobě: Když Finové nechtějí souhlasit, aby Rusové Hogland opevňovali, může to zůstat finským úkolem, plánování prací však musí probíhat ve shodě se sovětskou vládou. Pokud by finská vláda nebyla schopna obranu ostrova zaručit, byla by sovětská vláda připravena tuto odpovědnost převzít.

Ani tento přeformulovaný návrh nepovažovala finská vláda za možné přijmout. Přislíbila pouze, že opevnění Åland uváže. Tím jednání skončilo. Zároveň vzala z své i jednání o sovětsko-finské obchodní smlouvě, která souběžně probíhala v Moskvě.

Zatím již nazrávaly další závažné události. Hitlerovo Německo se připravovalo k vojenskému napadení Československa. V britském tisku se 13. června objevil rozhovor s funkcionáři libereckého sekretariátu Henleinovy Sudetoněmecké strany, z nichž jeden prohlásil: „Střední Evropa je oprávněně oblastí Hitlerova zájmu a Československo bude zlikvidováno Německem a henleinovci a Říše obsadí Čechy a Moravu.“ Desetmilionový stát v sousedství sedmdesátimilionové Velkoněmecké říše hledal záruku své bezpečnosti ve spojeneckých smlouvách s velmocemi. Edvard Beneš jako ministr zahraničí prozíravě podmínil československo-sovětské spojení spoluúčastí Francie. Jenže ta spolu s Anglií viděla záchranu evropského míru a své vlastní bezpečnosti i prosperity v usmiřování agresivity fašistického vůdce Adolfa Hitlera a ustupování před jeho svévolným porušováním Versailleské mírové smlouvy. V souvislosti s tím přestávala brát své spojenecké závazky vůči Československu vážně. A druhý velmocenský spojenec, Sovětský svaz? Ani na jeho podporu nemohla československá vláda bez výhrad spoléhat. Stalin a jeho stoupenci pojímali spojení sovětského státu s kterýmkoliv buržoazním kapitalistickým státem v duchu Leninova programu světové

revoluce za dočasné příměří s třídním nepřitelem. Toto příměří bylo přípustné jen s předpokladem vítězství revoluce v dané zemi, která se pak dobrovolně připojí k Svazu sovětských republik.

Spojeneckou smlouvu s ním uzavřelo 16. května 1935 v rámci svého úsilí o vytvoření systému kolektivní bezpečnosti v Evropě. Nicotná hodnota spojeneckých smluv pro Československo se projevila v září 1938 na konferenci představitelů čtyř velmocí, Velké Británie, Francie, Itálie a Německa svolané do reprezentativního sídla strany zvaného Führerbau, obrovské budovy v řeckém stylu bez ozdob. Francouzský premiér Daladier se ještě před jejím zahájením dozvěděl od svého velvyslance, co mu svěřili jeho němečtí přátelé: „Hitler si vyčítá, že před půl rokem nespokl Čechy spolu s Rakouskem. Vítězství bez boje v Rakousku ho ošidilo o impozantní vojenský úspěch.“ Při zahájení konference po vítacích frázích začal velebit vojenskou sílu Německa, aby ohromil oba západní premiéry: „Nyní, pánové, mohu přiznat, že jsme vyzbrojeni tak, že to svět neviděl... Za pět let jsem vydal miliardy na vybavení vojska těmi nejmodernějšími zbraněmi. Soukmenovci Göringovi jsem nařídil vybudovat letectvo, které Německo ochrání před jakýmkoli útokem.“ Vzápětí oslovil přímo Daladiera: „Mezi námi a Francií už neexistují žádné problémy, pane premiére.“ Ale pak v jeho hlase začaly náhle zaznívat hrozné tóny: „Aby bylo celému světu jasné... Teď už nepromlouvá jenom vůdce, jeden jediný muž, ale celý německý národ!“ A najednou, jako by dostal záchvat zuřivosti, zavíral oči, obracel je ke stropu, zatínal pěsti, šermoval pažemi: „Všichni znáte problém, který nás v posledních měsících hluboce rozrušil...“ Třikrát po sobě nenávistně zařval jméno československého prezidenta Beneše. „Beneš! To jméno vyjadřuje vše, co dnes pobuřuje miliony lidí a naplňuje je fanatickým odhodláním...“ Když vysopil svou nenávist a válečné výhrůžky, dostal slovo Chamberlain. S nevýraznou, sterilní zdvořilostí děkoval Hitlerovi za ochotu v zájmu míru jednat o daném problému. Dával zřetelně najevo, že ve sporu mezi Československem, Německem a Francií, který se ho v podstatě netýká, je ochoten hrát úlohu prostředníka. Vyslovil naprostý souhlas s führerem i ducem. Musí se postupovat rychle. Dnes by se to mělo uzavřít. „Anglie na tomto setkání nemá jiný zájem než mír v Evropě,“ pronesl nevzrušeně a zesíleným hlasem dodal: „A ovšem i znovusjednocení německého národa, na němž jsme se s kancléřem Hitlerem dohodli již

na první schůzce.“ Konsterovaný Daladier křečovitě sevřel opěradlo křesla, aby nevykřikl odporem. Naklonil se k Alexisu Légerovi a zasyčel mu do ucha: „Zrádný Albion!“ Když po dlouhém a obtížném jednání, kdy Daladier zápasil s nutkáním vstát a odejít, byla 30. září ve 2 hodiny dohoda o odstoupení českého pohraničí Německu podepsána, Hitler se otázel: „A co když Češi nepřijmou myšlenku odstoupení Sudet, jak jsme ji definovali?“ Chamberlain se chystal diplomaticky odpovědět s mnohomluvnou opatrností. Daladier, který už měl Chamberlaina i celé konference plné zuby, zlostně vykřikl: „Tak je donutíme!“

Stalin, kterého se dotklo, že ho na konferenci zástupců rozhodujících velmocí nikdo nepozval, ještě před mnichovskou krizí do Československa vzkazoval, že může počítat se sovětskou spojeneckou pomocí i bez účasti Francie, pokud o ni požádá. Jenže sovětská pomoc byla podmíněna vnitřním revolučním převratem podníceným Komunistickou stranou Československa podléhající tak jako komunistické strany v každé jiné zemi příkazům Kominterny, kterou označuje D. Volkogonov v knize *Lenin – počátek teroru* od jejího založení v roce 1920 za plášť a nástroj aktivit ruské komunistické strany na mezinárodní scéně. Jejím hlavním úkolem bylo „podněcování ozbrojených povstání všude tam, kde nazrávala revoluční situace“. Hrozba války byla pro plnění tohoto úkolu nejpříhodnější okolností. Však VII. sjezd Kominterny v roce 1935 vytyčil jako základní povinnost všech komunistů vůči SSSR, bude-li donucen v případě války vyslat dělnicko-rolnickou Rudou armádu na obranu zájmů socialismu, „vyzvat všecken pracující lid, aby všemi prostředky a za jakoukoli cenu napomáhal vítězství Rudé armády“. Vůdce KSČ na tomto kongresu prohlásil: „My chceme, aby tato republika, kde dnes vládne buržoazie, se stala republikou sovětskou, socialistickou republikou, v níž by vládl pracující lid.“ KSČ pod jeho vedením v poslušné podřízenosti Kominterně jako nástroje leninsko-stalinského programu komunistické světovlády přijala za svůj přední úkol „očistu buržoazní armády od reakčních důstojníků a generálů a přeměnu armády v sílu spjatou s lidem a připravenou bránit jeho životní zájmy“. Již v usnesení ÚV KSČ z listopadu 1934 se praví: „Svobodu českého národa i druhých národů v Československu zaručí a zajistí jen revoluční proletariát, až svrhne i českou buržoazii... odzbrojí fašistické organizace a buržoazii, ozbrojí proletariát...“ Spojenectví dané československo-sovětskou smlouvou označovala

za „přední garanci míru a samostatnosti národa“. „Jen dělnická třída pod vedením komunistů,“ psalo se v *Rudém právu*, „je pevnou záštitou přátelství mezi SSSR a Československem, jen komunisté v každé situaci, zejména kdyby došlo k válečnému útoku hitlerovského imperialismu, budou bojovat, aby Československo splnilo podmínky paktu s SSSR do posledního písmene v zájmu SSSR i samostatnosti českého národa“. Představa o příchodu Rudé armády na pomoc Československu narážela na zásadní nesouhlas Polska i Rumunska s povolením jejího průchodu přes své území a v rozhodujících chvílích narazila i na Stalinovu neochotu splnit svůj halasný příslib.

Když se 22. září 1938, ve dnech nazrávající mnichovské krize, Klement Gottwald ráno, před odchodem na komunisty horlivě organizovanou demonstraci na obranu republiky před parlamentem zastavil na sovětském vyslanectví, aby se poptal na nejnovější zprávy z Moskvy, dozvěděl se od vyslance Alexandrovského k svému rozhořčenému překvapení, že Stalin od příslibu pomoci Československu ustoupil, skřípěním zubů potlačil v sobě prvotní nechuť za těchto okolností na manifestaci vůbec vystoupit s chystaným projevem v duchu revoluční, lidové obrany republiky po boku Rudé armády. Z balkonu parlamentu nakonec přece jen promluvil. Příčinil se o pád Hodžovy vlády a ustavení nového kabinetu v čele s legionářským generálem Janem Syrovým, ale ani slovem se nedotkl slibu sovětské pomoci na základě spojenecké smlouvy. Neodvážil se ani za daných okolností vyzvat lid k revolučnímu převzetí moci.

Třicátého září 1938 československý prezident pod tlakem ultimativního požadavku velmocí zaujmout do 12. hodiny stanovisko k usnesení mnichovské konference, v situaci, kdy Československo stálo náhle osamoceno nejenom proti Německu, Itálii, Maďarsku a Polsku, ale i proti Francii a Anglii, rozhodlým donutit je k přijetí mnichovského diktátu třeba i vojenskou silou, byl v zoufalé bezmoci ochoten vzít navzdory bolševizačnímu a sovětizačnímu riziku zavděk i nabídkou samostatné sovětské pomoci. Celé dopoledne se urgentními telefonáty na sovětské velvyslanectví dotazoval, zda už z Moskvy došla odpověď na jeho dotaz, zda nabídka platí. Dotazy byly zbytečné, neboť Alexandrovskij odeslal šifrovanou depeši s tímto dotazem do Moskvy až v době, kdy lhůta ultimáta vypršela. Věděl totiž najisto, že Stalin se odpovědi vyhne, neboť v současné době se nehodlal dát zavléci Benešem kvůli Československu

do války s Německem. Depeše byla v Moskvě dešifrována až kolem 18. hodiny, kdy už odpovídat nemělo smysl. Přesto čelní sovětsí státníci a kominternovští komunisté budou kritizovat československou vládu, že kapitulovala, když SSSR byl připraven přijít Československu na pomoc. Komunistická propaganda se postará, aby se této mystifikaci věřilo ještě déle než padesát let a Benešovi se naprosto neodůvodněně nasadí psí hlava zbabělce a kapitulanta. Ve skutečnosti přišel Stalin na nápad využít Československa jako zápalky k zažehnutí kýžené imperialistické války. Předstíráním připravenosti přijít mu na pomoc chtěl Beneše utvrzovat v odporu, který vyprovokuje Hitlera k útoku, jímž ji zahájí. Mnichovská konference ho zaskočila, neboť zhatila jeho očekávání, že západní velmoci v rysujícím se válečném konfliktu stanou po boku Československa proti Německu. Svými postoji se naopak Československa zřekly a sblížily se s Německem. Velká Británie ještě v den podpisu mnichovské dohody, 30. září 1938, uzavřela s Německem pakt o neútočení a Francie tento krok učiní 6. prosince téhož roku. Rozhodně není pravda, co se tvrdilo půl století v stranických tiskovinách, že „v období Mnichova se znovu potvrdilo, že jediným opravdovým spojencem českého a slovenského národa zůstal Sovětský svaz, ochotný splnit své závazky“. Na jaře 1938, v době stupňování Hitlerova nátlaku na Československo s využitím Henleinova sudetoněmeckého hnutí, Stalin nařídil, aby se nejružnějším způsobem dávalo najevo, že Sovětský svaz je odhodlán v intencích spojenecké smlouvy vojensky zasáhnout při napadení Československa na jeho obranu. Výzvědná služba ho informovala, že prezident Beneš projevuje za dané situace snahu sovětskou pomoc přijmout i při neúčasti Francie. Dvacátého září Moskva na dotaz pražské vlády své odhodlání potvrdila. Lidový komisař obrany podepsal rozkaz k vytvoření speciálního uskupení vojsk v Kyjevském a Běloruském zvláštním vojenském okruhu a k organizování taktických cvičení v těchto okruzích. V řadě krajů byla vyhlášena částečná mobilizace. V době konání mnichovské konference bylo do stavu bojové pohotovosti uvedeno více než sedmdesát divizí.

Anglie a Francie nutily československou vládu, aby dala přednost přijetí mnichovského diktátu před spolčením se Sověty skrývajícím hrozbu komunistického převratu. Jen velení Rudé armády a sovětský vyslanec Alexandrovskij věděli, že sovětská vojska i když si prezident v krajní nouzi jejich pomoc bez ohledu na všechny politická rizika vyžádá,

rozkaz probojovat se do Československa přes Polsko a Rumunsko nedostanou, neboť mnichovská konference Stalina ujistila, že by se Sovětský svaz po boku Československa ocitl v izolované válce proti imperialistické koalici, na jejíž vedení po nedávných teroristických čistkách v armádě není připraven. Ve svých zápiscích (Mjunchen – svidětelstvo očividca), uveřejněných až v roce 1988 v časopise *Měždunarodnaja žizň* Alexandrovskij líčí své setkání s Benešem 25. září 1938. Pražský Hrad mu tehdy připomínal vojenské ležení. Prezident Beneš vypadal hrdě a sebevědomě. Na psacím stole měl plynovou masku, všude bylo vidět důstojníky a prezidentovo apartmá vyhlíželo spíš jako vojenský štáb než jako pracovna hlavy státu. V rozhovoru kladl Alexandrovskému podrobné otázky týkající se Rudé armády: Kolik tisíc sovětských výsadkářů by mohlo být přepraveno letecky do Československa? S jakou výzbrojí? Jaké technické podpůrné prostředky by potřebovali k boji s nepřítelem? Alexandrovskij ve svých záznamech uvádí: „Přiznávám, že jsem měl špatný pocit, protože jsem Benešovi neměl co říci, zvláště ne na jeho praktické otázky.“ Při dalším setkání o den později zastihl Beneše v bojovné náladě. Přesvědčoval Alexandrovského, že Hitler stojí sám proti obrovské koalici Francie, Velké Británie, Sovětského svazu a Československa, již jsou připraveny morálně i materiálně podporovat Spojené státy. Alexandrovskij nesměl prozradit, jak se věci mají, pokud jde o SSSR, a tak mluvil co nejméně. Následující den při opětné audienci postřehl, že Beneš čeká německý útok na Československo každou chvíli. „Jasně jsem cítil,“ poznamenal si Alexandrovskij, „že se stoupající nervozitou a s vědomím osudové závažnosti chtěl od nás Beneš slyšet, kdy a jak bychom pomohli.“ I tentokrát byl nucen zůstat mu odpověď dlužen. O necelý měsíc později ve zprávě pro Stalina napíše stalinským jazykem, že Benešovým úmyslem bylo vtáhnout Sovětský svaz do války proti západní Evropě tak, aby o osudu Československa nemohla rozhodnout nějaká dohoda ve stylu Mnichova, ale evropská válka ve velkém měřítku.

Československo bylo tak v září 1938 ponecháno na holičkách všemi velmocemi, na něž spoléhalo, včetně Sovětského svazu, k němuž se v širokých lidových vrstvách upínaly poslední naděje, opřené o dědičné slavjanofilské sympatie z dob národního obrození. Prezident Beneš, ačkoli byl odhodlán vést se vši rozhodností obrannou válku ve svazku sjenecké koalice, nemohl jako zodpovědný a rozumně uvažující státník

odmítnutím mnichovského ultimáta vyvolat válku, která v úplné osamocenosti proti obrovité početní i technické převaze nemohla být při sebevětší odhodlanosti a heroismu bojovníků ničím jiným než sebevražedným gestem, které by úplným zničením armády a státu přišlo Hitlerovi vhod jako příležitost k okázalému triumfu urychlujícímu realizaci plánů Fall Grün na likvidaci Československa a uchvácení a germanizaci českých zemí. Se souhlasem a na doporučení nejvyšších generálů proto nakonec v souzvuku s vládou zvolil řešení uchováající alespoň oharek československé státnosti s reálnou nadějí na její plné obnovení za příznivějších mezinárodněpolitických okolností.

Přijetí mnichovského ultimáta jako výsledek mučivých úvah, rozčilených debat, naléhání a nepředstavitelně těžkého rozhodování vedoucích československých státníků bylo pro národ zdrcující. Za několik měsíců mnichovské velmoci nesplněním svého závazku garance československých hranic umožní Hitlerovi vynuceným osamostatněním Slovenska a maďarskou okupací Podkarpatské Rusi rozbít československý stát a vojenskou okupací přičlenit české země v podobě pochybně autonomizovaného protektorátu k Velkoněmecké říši. Za této situace se fašismem znevolení Češi a československy smýšlející Slováci a Podkarpatorusové počali sdružovat v hnutí odporu spoléhajícím na světodějnou událost, která napraví vymknuté klouby evropských politických poměrů a umožní obnovu samostatné Československé republiky. Tou událostí byla čím dál dychtivěji očekávaná válka koalice demokratických zemí proti Hitlerovi Německu a jeho spojencům, jejíž předehtou byla probíhající občanská válka ve Španělsku s mezinárodní účastí dobrovolníků v řadách obránců španělské demokracie a s italsko-německou vojenskou podporou fašistických povstalců generála Franka.

Avšak ještě před jejím vypuknutím Stalinův Sovětský svaz, na který se z neznalosti jeho totalitní vnitropolitické podstaty a zahraničněpolitických cílů jeho vládnoucí stranické garnitury v porobeném Česku tolik spoléhalo, 18. března 1939 v dozvucích antifašistické politiky kolektivní bezpečnosti protestoval, stejně jako obě mnichovské západní velmoci, proti porušení mnichovské dohody rozbitím Československa a okupací českých zemí a několik měsíců ještě ponechával v chodu československé vyslanectví v Moskvě. Ještě před březnovým XVIII. sjezdem vládnoucí komunistické strany bolševiků přikázal Stalin lidovému komisaři

zahraničí Litvinovovi, aby inicioval jednání s Velkou Británií a Francií o společných opatřeních proti pokračování hitlerovské agrese. Obě západní velmoci sice s trojstranným jednáním souhlasily, ale již předtím diplomatickými dohodami Hitlerovi dávaly najevo, že pro agresi východním směrem mu nechávají volné ruce. Stalin přes jejich zjevnou neochotu přijmout konkrétní závazky společných vojenských opatření proti hrozbě německého útoku nabídl jim uzavřít na 5 až 10 let dohodu o vzájemné pomoci v případě napadení kteréhokoli z jejich signatářů. I on však dal současně signál možné dohody Německu, když v projevu na XVIII. sjezdu ostře kritizoval západní mocnosti a prohlásil, že mezi Sovětským svazem a Německem neexistují nepřekonatelné rozpory.

V té době již bylo izolované Československo podrobeno nekompromisnímu diktátu čtyř velmocí v Mnichově a muselo vyklidit svá pohraniční území. Finsko nebylo ochotné sdílet jeho osud. Moskva však bděle sledovala evropské dění. Rostoucí síla i dravost Německa v ní probouzely obdobnou dravost z obavy, aby nezůstala pozadu při územním přerozdělování Evropy.

Předseda finské Rady obrany maršál Carl Gustav hrabě Mannerheim na podzim podnikl cestu na Západ, aby zjistil, jak tamější politikové a generálové hodnotí vyhlídky na udržení míru. Co se dozvídal, ho naplnilo obavami. Západ v zajišťování své obranyschopnosti zřetelně pokulhával za horečně zbýjícím Německem. V Paříži se sešel s generálem Weygandem, který se nedlouho předtím vzdal funkce vrchního velitele francouzské armády a netajil se svým roztrpčením.

„Jsem krajně znechucen vojenskou slabostí Francie,“ svěřoval se rozhorleně. „Francie jako by ztratila zájem, aby se na ni hledělo jako na velmoc.“

V Londýně maršál rozmlouval o situaci s ministrem války Horem Belishou, podsekretářem Foreign Office, lordem Plymouthem a ministrem obchodu lordem Runcimanem. Poobědval s ministrem zahraničí lordem Halifaxem jako jeho host.

„Nám Finům je velice líto,“ řekl mu, „že Anglie projevuje tak malý zájem o oblast Baltu.“

„Anglie se o tuto oblast velice zajímá, ale musí řešit mnoho jiných problémů.“

Během debaty se „maršál svému hostiteli svěřil:

„Já bych rád oznámil kompetentním činitelům ve Finsku, že Anglie usilovně zbrojí, jako by byla válka za dveřmi.“

„To můžete udělat,“ odpověděl Halifax po krátkém zamyšlení. „Britské zbrojení bude rozvinuto s velkým úsilím.“

Maršál se vrátil do Finska s přesvědčením, že Evropa stanula na prahu závažných událostí. Za daných okolností nelze zanedbávat vojenskou obranu země. Schválené výdaje na obranu neodpovídaly potřebám.

Po svém odchodu z politického života v roce 1919, kdy odevzdal jako regent moc prvnímu zvolenému prezidentovi Finské republiky Ståhlbergovi, žil jako emeritní generál dvanáct let klidným a pohodlným životem zámožného velkostatkáře. Cestoval po světě. Věnoval se své lovecké zálibě. Na pozvání anglických přátel podnikl dokonce výpravu na lov tygrů do Indie. Zpovzdálí ovšem neustále pozorně sledoval vývoj poměrů ve vlasti. Znalost ruských dějin mu připomínala, že mohutný východní soused pod expanzivní bolševickou vládou nepřestává být drahou šelmou připravenou ke skoku. Zneklidňovala ho očividná netečnost k potřebám udržování neustálé obranyschopnosti země a podceňování válečného nebezpečí. Snažil se zasahovat do veřejného života různými návrhy a doporučeními, jako byl impuls k založení Svazu na ochranu dětí, náměty pro činnost Červeného kříže, založení penzijního fondu pro invalidy, Národní organizace žen a další aktivity. Jeho autorita měla svou váhu, ale přece jenom nebyl ničím víc než vysoce váženým, nicméně nezúčastněným divákem. Starosti mu působilo sbližování a vojenská spolupráce Německa a Sovětského svazu na základě Rapallské smlouvy. Obával se spiknutí, které by mohlo ohrozit samostatnost Finska. Rozladovala ho i nesolidárnost Švédska, která se projevovala už v době osvobozenecké války a vyvrcholila neustálou snahou o anexi Ålandských ostrovů, které se domáhalo i na mírové konferenci. Podle ženevské konvence z roku 1921 byla stanovena jejich demilitarizace, což Mannerheim nepokládal za nejlepší řešení, protože to ponechávalo šanci tomu, kdo se rozhodne nedbat konvencí. Až v roce 1931 byl opět přizván k činné účasti na životě země v oblasti, na které mu nejvíce záleželo.

Když 2. března toho roku nastoupil svůj úřad nově zvolený prezident republiky Svinhufvud, pozval okamžitě do svého paláce generála Mannerheima, s nímž se v minulosti leckdy dostával do sporů, ale vždy ctil a uznával jeho zásluhy a schopnosti.

„Úkol řídit stát,“ řekl mu v srdečném rozhovoru, „jsem schopen převzít, ale válku, kdyby náhodou nastala, vést neumím. Proto bych byl rád, kdybyste se v takovém případě ujal vrchního velení a již nyní převzal úkoly vrchního velitele ozbrojených sil.“

Nabídka Mannerheimovi zalichotila. Byl prezidentovi vděčný za prokázanou důvěru a potěšilo ho, že danou záležitost řeší jako prvořadou hned po nástupu do funkce. Nechtěl ovšem, aby kvůli němu přišel dosavadní vrchní velitel o místo. Dohodl se tedy s prezidentem nakonec tak, že převezme na dobu jeho prezidentského mandátu funkci předsedy Rady obrany, která mu umožní ponořit se jako nejvyšší prezidentský orgán plně do problémů organizace a výcviku armády i loďstva. Váhu jeho rozhodnutí i doporučení mělo zvýšit i udělení hodnosti maršála. Funkce zahrnovala povinnost v případě války převzít vrchní velení.

Požadavky, které po léta vládě předkládal, se nesetkávaly s pochopením. Ministři namítali: „Proč vynakládat tolik peněz na ozbrojené síly, když žádná válka nebude?“

Rezolutně požádal parlament o uvolnění dalších prostředků na urychlenou modernizaci výzbroje a výstavbu pohraničních opevnění.

Vláda i parlament tentokrát přijaly jeho požadavek s pochopením. Sami viděli, že nad Evropou se smráká. Vyhnanec Lev Trockij, který se jako někdejší člen nejvyššího sovětské vedení dokonale vyznal v mechanismu Stalinovy politiky, v listopadu 1938 varoval: „Stalin definitivně rozvázal ruce Hitlerovi a postrčil Evropu k válce.“

Na obranu státu bylo dodatečně uvolněno 350 milionů marek.

Rok 1939 od samého začátku potvrzoval nejhorší obavy. 30. ledna Adolf Hitler v říšském sněmu vystoupil s požadavkem navrácení bývalých německých kolonií. Ve španělské občanské válce se vítězství viditelně přiklánělo na stranu Frankových fašistů, vydatně podporovaných Itálií a Německem. Jejich vojska již začátkem února pronikla k španělsko-francouzským hranicím. Ještě též měsíc Velká Británie a Francie přerušily diplomatické styky se zákonnou vládou Španělské republiky a uznaly povstaleckou vládu generála Franka.

Po delší přestávce v sovětském naléhání na Finsko se 5. března 1939 ujal iniciativy sovětský lidový komisař zahraničí Maxim Litvinov.

Nevysoký, tělnatý muž s krátce zastřiženými prošedivělými vlasy nad obhrouble modelovaným obličejem, zjemněným profesorskými brejličkami v kovových obroučkách, pozval finského vyslance v Moskvě Yrjö-Koskinena k novému jednání. Přišel s požadavkem, aby Finsko pronajalo Sovětům na 30 let Hogland, Lövsjär, Seitsjär a oba Tyterskäry. Uvedl, že Sovětský svaz nemá v úmyslu pronajaté ostrovy opevňovat, využije je pouze k střežení leningradského směru.

„Přijetí našeho návrhu,“ ujišťoval finského diplomata, „povede ke zlepšení vztahů mezi našimi zeměmi a umožní oboustranně výhodnou hospodářskou spolupráci.“

Vyslanec si vyžádal stanovisko vlády. S odpovědí na sovětský návrh se dostavil k Litvinovovi za tři dny. Byla stručná: „Finská vláda nepovažuje za možné diskutovat o tom, že by měla přenechat cizím mocnostem některé ze svých ostrovů, které jsou neoddělitelnou částí finského území, jehož nedotknutelnost v míru potvrdil i Sovětský svaz.“

Litvinov si posunul brejličky na své širokém sedláckém nose. Na takovou odpověď byl připraven. Okamžitě nabídl, že by Finsko jako náhradu mohlo dostat velký kus země severně od Ladogy.

Tento návrh finská vláda prostřednictvím svého vyslance odmítla 13. března. Litvinov po vyslechnutí finské odpovědi poznamenal: „Já tuto odpověď nepovažuji za konečnou.“

Ještě týž den večer v 18.40 hodin přijal vůdce a říšský kancléř Adolf Hitler premiéra slovenské autonomní vlády Jozefa Tisa a přiměl jej, aby dal nazítří svolat slovenský sněm a odhlasovat utvoření samostatné Slovenské republiky pod ochranou Velkoněmecké říše. Týž den byl prezident rozpadlé Česko-Slovenské republiky dr. Emil Hácha pozván do Berlína, kde měl být Hitlerem přinucen pokorně „vložit osud českého národa do rukou Vůdce“ a podepsat dokument schvalující okupaci českých zemí. Měla začít 15. března ráno, ale jednotky wehrmachtu již 14. března večer dostaly rozkaz překročit hranice na Ostravsku (dřív než Hácha stihl přicestovat do Berlína a Hitlera o okupaci požádat) z důvodné obavy před vstupem polských vojsk. Nazítří pak v obsazené Praze vydal Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

Další samostatný stát zmizel z mapy Evropy. Pro Finy to byla zneklidňující zpráva. Dalo se očekávat, že německá velmocenská rozpínatost povzbudí rivalské velmoci k zajišťování vlastních územních zájmů

použitím stejné metody. Finská vláda musela počítat s opětovnými požadavky Moskvy.

Narůstající válečné nebezpečí, které hrozilo i severským zemím, nutilo finskou vládu k zajištění neutrality své země hledat oporu ve spolupráci se Švédskem. Obě země se již v lednu dohodly na takzvaném Stocholmském plánu, který sledoval zvýšení obranyschopnosti Ålandských ostrovů, jejichž ovládnutí kteroukoli z velmocí bylo přímým ohrožením Finska stejně jako Švédska. Obě země svorně usilovaly o mezinárodní uznání konvence nedotknutelnosti těchto ostrovů. Do konce ledna Stocholmský pakt podepsaly všechny zainteresované státy včetně Německa. Sovětský svaz však k této dohodě zaujal odmítavý postoj. Své eventuální kladné stanovisko podmínil souhlasem Finska s předchozími sovětskými návrhy.

K dalšímu jednání Sověti mezitím vyslali 11. března do Helsinek svého římského vyslance Steina. Jednal s novým ministrem zahraničí Erkkem. Snažil se ho přesvědčit o důvodech, které ospravedlňují sovětské návrhy:

„Bezpečnost Leningradu proti útokům z finských mořských zálivů závisí na tom, jestli budou dotyčné ostrovy dány Sovětskému svazu k dispozici. Doporučuji proto uzavřít smlouvu o pronájmu jako nejlepší řešení, které nikterak nepoškozuje zaručenou neutralitu Finska. Sovětská vláda přitom prohlašuje, že je ochotna výměnou za uvedené ostrovy poskytnout Finsku území na východní hranici o rozloze 183 čtverečních kilometrů.“

Sovětská argumentace nezabírala. Finská vláda stála na svém odmítavém stanovisku.

Maršál Mannerheim sledoval průběh jednání se zakaboněnou tváří. Soudil, že Rusům je nutno nějakým způsobem vyjít vstříc. Požadavky mocného souseda nelze neustále jen odmítat. Touto cestou se nedospěje jinak než k povážlivému zhoršení vztahů.

Prodebatoval Steinův návrh s ministrem zahraničí Erkkem, ale nepodařilo se mu ho přesvědčit. Navštívil, jak uvádí ve svých pamětech, i prezidenta republiky a ministerského předsedu Cajandera, aby jim vyložil své stanovisko. Zdůraznil přitom, že tyto ostrovy v jejich neutralizovaném stavu nepřinášejí zemi žádný užitek a že Finsko nemá možnost je bránit. Vůbec nic by se nestalo, kdyby se přistoupilo na nabízenou

výměnu území. Pro Rusy naopak ostrovy uzavírající přístup k jejich námořní základně v ústí řeky Lugy mají velký význam. Je to jeden z mála trumfů, který máme v ruce a mělo by se ho využít.

Pro své důvody však nenalezl porozumění. Představitelé vlády shodně soudili, že vláda, která by něco takového navrhla, by byla okamžitě svržena a že žádný politik by se neodvážil s takovým názorem vyjít na veřejnost. Na tuto námitku Mannerheim odpověděl, že kdyby se opravdu nenašel nikdo jiný, kdo by v takové veledůležité záležitosti neměl chuť riskovat svou popularitu, on sám by se dal vládě k dispozici v přesvědčení, že jeho poctivý úmysl najde pochopení. Šel dokonce ještě dál a prohlašoval, že by bylo pro Finsko výhodné při patřičném odškodnění nabídnout Sovětům posunutí hranice u Leningradu o několik mil na západ. Již v roce 1811, když oblast Vyborgu byla opět připojena k Finsku, zastávali mnozí názor, že hranice probíhá příliš blízko tohoto města na Něvě. Tento názor zastával mimo jiné i státní tajemník hrabě Rehbinder stejně jako Mannerheimův praděd státní rada C. E. Mannerheim, tehdy člen vládní rady a předseda její kanceláře.

Ačkoli maršál Mannerheim naléhavě radil, aby vláda nenechala vyslance Steina odjet s prázdnýma rukama, finští představitelé zůstali neústupní, takže Stein 6. dubna opustil Helsinky s nepořízenou.

Sovětský svaz odpověděl na finskou neochotu k dohodě přerušením rozhovorů o obchodní smlouvě a nepodepsáním konvence o Ålandách. Celá záležitost uvázla prozatím ve slepé uličce. Teprve v květnu při jednávání dané konvence ve Společnosti národů dal sovětský zástupce najevo, že jeho země si přeje status quo Ålandských ostrovů zachovat. Molotov 31. května v jednom ze svých projevů přímo uvedl, že kdyby se přikročilo k opevňování těchto ostrovů, měl by Sovětský svaz větší zájem se na tom podílet než Švédsko.

Švédy sovětský postoj k Stockholmskému plánu přiměl v dané záležitosti zaujmout zdrženlivý postoj. Ačkoliv význam mezinárodní dohody v této otázce byl v dané chvíli zjevně důležitější než kdy dříve, švédské vládní kruhy sovětský zájem odrazoval od spoluúčasti.

STUDENÝ VÍTR VÝCHODU

Sovětský svaz se v té době rozhodl ráznou změnou politického kurzu vyhnout nebezpečí mezinárodní izolace. Když byl 4. května 1939 Maxim Litvinov u kormidla zahraniční politiky vystřídán Molotovem, signalizovalo to více než jenom personální výměnu. Sesazení Litvinova, který měl za manželku Angličanku, proběhlo za dramatických okolností. Jeho úřad byl v noci obklíčen oddíly NKVD, takže nikdo nemohl opustit budovu ani do ní vstoupit. Ráno se do Litvinovovy pracovny dostal šéf NKVD Lavrentij Berija s členy vyšetřovací komise, která předtím na jeho příkaz nějakou dobu shromažďovala a vyhodnocovala co nejúplnější údaje o Litvinovovi a jeho rodině. Stroze lidovému komisaři oznámil, že je zbaven funkce. Litvinov, silně dotčený obsahem i formou tohoto sdělení, okamžitě odjel na svou chatu za Moskvou, která byla pod záminkou zajištění jeho ochrany strážena hustým řetězem stráží. Řada jeho blízkých spolupracovníků byla podrobena trestnímu a soudnímu stíhání. Na chystaný proces s ním však pro jeho značnou popularitu v zahraničí nedošlo. Naopak byl později pověřen důležitou funkcí velvyslance v USA.

Ribbentropovi diplomaté, povzbuzení faktem, že byl odvolán z funkce Žid a stoupenec spolupráce se Západem, v rozhovorech se sovětskými kolegy sondažovali opatrně možnost sovětsko-německého sblížení. Vyjasňovali si navzájem, co by která z obou zemí vzájemnou dohodou získala. Co by Sovětům vyplývalo z dohody se Západem? Účast na evropské válce proti Německu. Co může naproti tomu Sovětům nabídnout Německo? Neutralitu, oboustranně výhodné obchodní styky a hospodářskou spolupráci i diplomatickou součinnost při naplňování shodných státních zájmů.

Hitler měl svůj program jasný. Někdy na začátku srpna toho roku světil důvěrně svému spolupracovníku Karlu Burkhardtovi, komisaři v Gdaňsku: „Vše, co podnikám, je namířeno proti Rusům. Jestliže je Západ tak stupidní a slepý, že to nechápe, pak budu nucen s Rusy uzavřít dohodu, napadnout Západ a po jeho porážce se teprve všemi silami

obrátit proti Sovětskému svazu. Potřebuju Ukrajinu, aby nás nemohli vyhladovět, jak se to stalo v minulé válce.“ Pro Stalina nebyly Hitlerovy záměry žádným tajemstvím. Vyčetl je i vyrozuměl z množství informačních materiálů včetně zpráv výzvědné služby, které si dal svým administrativním aparátem shromáždit. V Hitlerově *Mein Kampf* si červenou tužkou podtrhl: „My končíme věčné tažení Germánů na jih a na západ Evropy a obracíme pohled k zemím na východě. Končíme s koloniální tržní politikou a přecházíme k politice dobývání nových území. A když je dnes řeč o nových územích v Evropě, přichází v úvahu jen Rusko a jemu podrobené oblasti. Sám Osud jako by nám ukázal tuto cestu. Budoucím cílem naší zahraniční politiky musí být nikoli západní, ale východní politika ve smyslu získání území nezbytného pro náš germánský národ.“

Stalin jako autokratický diktátor stojící v čele sovětského totalitního státu dospíval k nezbytnosti volby mezi mírovou dohodou, anebo válečnou konfrontací s Hitlerem, diktátorem stejného typu, vládnoucím německému fašistickému totalitnímu státu a plánujícím jeho dobytelské napadení. Pokud jde o válečnou konfrontaci, nabízeły se dvě alternativy řešení. Buď se dohodnout na válečném spojení s Anglií a Francií, které by bylo pro Hitlerovu agresi nepřekonatelným valem, anebo si zajistit obranu vlastními silami. Tato možnost se mu v dané chvíli jevila jako nejhorší, neboť otvírala cestu k vytvoření společného protisovětského válečného bloku západních mocností s Hitlerem.

Probíhající jednání s představiteli Anglie a Francie nenasvědčovala, že se podaří vytvořit dostatečně silnou a spolehlivou trojčlennou obrannou alianci, neboť obě velmoci, jak zjistila Stalinova výzvědná služba, vedly s německými diplomaty tajná jednání a snažily se Hitlera proti sobě příliš nepopudit konkrétními vojenskými opatřeními v intencích trojstranné spojenecké smlouvy. Věděl například najisto, že začátkem srpna došlo v Londýně k utajenému jednání německého velvyslance Dirksena se zmocněncem britského premiéra H. Wilsonem o překlenutí vzájemných rozporů. Nezbyvalo mu než počítat spíše s druhou možností. Ta ovšem vyžadovala co největší posílení moci sovětského státu a znásobení jeho válečného potenciálu. Odtud pramenil výrok nového kormidelníka sovětské zahraniční politiky Molotova, že vbrzku se lze dočkat „velkého rozšíření sovětského území“. V malých sousedních státech se objevily

obavy, zda Stalin jako bolševický uchvatitel carské říše se nechystá v pozici rudého cara obnovit její územní rozlohu.

Sovětské vedení zřejmě v dané chvíli zkoumalo, zda bude pro Sovětský svaz výhodnější mezinárodněpolitická orientace na Západ, nebo dohoda s Německem. Již od začátku roku podnikalo opatrné diplomatické sondáže. 17. dubna sovětský vyslanec v Berlíně Alexej F. Merkalov při jednání s tajemníkem německého ministerstva zahraničních věcí Ernstem von Weizsäckerem o dodávkách německé vojenské techniky prohlásil, že existují předpoklady, aby Sovětský svaz žil s Německem na normální úrovni. Týž den však sovětská vláda navrhla Anglii a Francii projednání možnosti uzavření paktu o vzájemné pomoci.

Německo v květnu nabídlo Finsku, stejně jako Norsku a Švédsku, uzavření paktu o neútočení. Všechny tři severské země s odvoláním na svou neutralitu nabídku odmítly. Finsko si tím přivodilo citelné ochlazení ve vztazích s Německem, aniž dosáhlo posílení důvěry Sovětů ve svou neutralitu. Maršál Mannerheim se kriticky vyslovil k ostentativnímu zdůrazňování protiněmeckého postoje. V rozhovorech s vládními představiteli jim kladl na srdce: „My si přece v naší situaci nemůžeme dovolit vyhrocení vztahů ani s Němci, ani s Rusy!“

Zostřování rozporů mezi Německem a Polskem přimělo finské vedení k vojenskému zajišťování Ålandských ostrovů. Mannerheim dokonce doporučil, aby vojáci, kteří v dubnu ukončili povinnou vojenskou základní službu, byli ještě ponecháni v armádě pro obranná opatření. Radil vládě, aby uvážila navíc mobilizaci několika set záložníků pro posílení pobřežní obrany. Pluk Nyland tvořící posádku Ålandských ostrovů byl doplněn na plný početní stav. Maršálovi však pohnul žlučí bezstarostný optimismus, jaký panoval ve vládních kruzích, kde se lehkomyslně soudilo, že po mnichovské konferenci už není důvod k obavám z války, neboť Německo dosáhlo uspokojení svých požadavků. Čelní finští politikové se nijak neznepokojovali faktem, že byl podepsán německo-italský pakt o vzájemné pomoci ve válce, ani německou aktivitou v oblasti Baltu, kde byly v červnu nakonec přece jen podepsány smlouvy o neútočení s Dánskem, Lotyšskem a Estonskem. Mannerheim se již delší dobu potýkal s tím, že jeho návrhy zaměřené na zvyšování obranyschopnosti země byly opomíjeny, bagatelizovány a odsouvány do pozadí. Nakonec mu došla trpělivost. 16. června 1939 zaslal prezidentu

republiky dopis, jímž rezignoval na svou funkci předsedy Rady obrany. Uváděl v něm, že znepokojivá vojenskopolitická situace vyžaduje nejenom od celého národa, ale zejména od nejvyšších orgánů, které nesou odpovědnost za obranu země, aby se svorně přičinily o rychlé uskutečnění nezbytných opatření. Každý finský spoluobčan má nepopíratelné právo požadovat, aby armáda svou kvalitou, výcvikem a výzbrojí dosahovala stejné úrovně jako pravděpodobný protivník. Má-li se toho docílit, je nezbytné – přestože to nyní znamená větší zátěž než dříve – přijmout nezbytná opatření.

Svou žádost o uvolnění z funkce odůvodnil okolností, že v otázkách zajišťování obrany již delší dobu marně usiluje o jednotný postup nejvyšších orgánů, takže nemůže nadále nést odpovědnost za obranyschopnost země. Zároveň by nechtěl svým setrváváním ve funkci předsedy Rady obrany vyvolat ve veřejnosti dojem, že i on stojí za přijímáním nedostatečných opatření, což by mohlo mnohým občanům vnuknout neopodstatněný pocit bezpečnosti.

Maršálova rezignace vyvolala ve Finsku i v zahraničí velký rozruch. Noviny byly plné komentářů na toto téma. Tlak veřejnosti přinutil vládu, aby se zavázala, že napříště bude v zájmu obranyschopnosti plně respektovat stanoviska Rady obrany. Za těchto okolností považoval maršál za možné vyhovět prosbám, aby svou rezignaci odvolal. Ihned dal vypracovat nový program opevňovacích prací, který byl začátkem července zadán k realizaci ministru národní obrany. I k plnění tohoto úkolu však úřední činitelé přistupovali s trestuhodnou liknavostí.

Obyvatelstvo naproti tomu projevovalo úžasné nadšení a obětavost. Tisíce mužů i žen ze všech sociálních vrstev se dobrovolně ve svém volném čase i o dovolených zapojovaly do kopání zákopů a budování obranných objektů a protitankových i protipěchotních zátarasů.

V první polovině srpna si finská armáda vyzkoušela svou bojovou připravenost na velkých manévrech, které proběhly v pobřežní úžině. Jednotky „žlutých“ útočily z jihovýchodního směru proti postavení „bílých“ a protiútokem krycích jednotek byly zatlačeny do prostoru východně od Vyborgu (Viipuri). Obranná operace byla pak dovršena generální ofenzivou proti pravému křídlu a týlu „žlutých“. Manévry byly zakončeny ve Vyborgu slavnostní přehlídkou, kterou sledovaly davy nadšených diváků. Maršál Mannerheim ovšem viděl defilující jednotky kritickými

očima: „Pocit spokojenosti s výkonem jednotek kazilo vědomí toho, jak málo bylo dosaženo, pokud jde o zbraně a výzbroj. Že Finsko nemá ani jediný protitankový kanon, to byla okolnost, kterou pro vojenské přidělení nebylo těžké zaregistrovat.“

V té době se německo-polský spor o Gdaňsk a koridor přes polské území vystupňoval tak, že se proměnil v brizantní trhavinu hrozící v každém okamžiku výbuchem. 23. května Adolf Hitler na poradě německého generálního štábu prohlásil: „Rozhodl jsem se při první vhodné příležitosti napadnout Polsko.“ I když toto rozhodnutí bylo známo pouze zasvěcencům, ovzduší v Evropě začalo znatelně páchnout střelným prachem.

Přibližně v té době se zároveň začala rozbíhat tajná jednání německých a sovětských diplomatů. Legační rada sovětského vyslanectví v Berlíně Astachov dostal od Molotova směrnice, aby německému zahraničnímu úřadu tlumočil nabídku na prodiskutování jednotlivých otázek vzájemných vztahů.

Dvanáctého srpna telegrafoval Stalinovi z Berlína: „Konflikt s Polskem se blíží zrychlujícím se tempem, rozhodující události lze očekávat v nejbližší době... Ve vztahu k nám se tisk chová korektně... Naopak vůči Anglii štvance překračují všechny meze elementární přistojnosti...“ A hned následující den Astachov dalším telegramem sděloval: „Německá vláda na základě našeho souhlasu s rozhovory o zlepšení vztahů si přeje přistoupit k nim co nejdříve.“

Šéf německé diplomacie Ribbentrop dal 14. srpna německému vyslanci v Moskvě Schulenburgovi telegraficky pokyn, aby navštívil Molotova a sdělil mu, že jsou dány všechny předpoklady pro historický zvrat v německo-sovětské politice.

Z hlediska německé vlády mezi Baltským a Černým mořem neexistuje žádná otázka, která by nemohla být vyřešena k plné spokojenosti obou stran. Sem patří otázky Baltského pomorí, pobaltských států, Polska, evropského jihovýchodu a některé další. Za další dva dny Schulenburg navštívil Molotova se sdělením z Berlína, že rozhovory je žádoucí zahájit ještě v probíhajícím týdnu. Molotov vyslanci tlumočil Stalinovo stanovisko, že před zahájením rozhovorů je nutno uzavřít jednání o obchodní smlouvě.

Danému požadavku bylo bleskově vyhověno. 19. srpna Schulenburg při narychlo vyžádané audienci Molotovovi oznámil, že „Berlín se obává konfliktu mezi Německem a Polskem, jehož vypuknutí nezávisí na Německu“. Byla to lež, neboť iniciátorem konfliktu byl Hitler, který již stanovil zahájení útoku na 25. srpen a zařídil inscenaci údajných polských příhraničních provokací k jeho zdůvodnění. Vyslanec proto naléhavě žádal, aby Ribbentrop směl přiletět k projednání paktu o neútočení co možná nejdříve. Molotov souhlasil s přiletem 26. nebo 27. srpna. Pro Hitlera to bylo pozdě. Hned následujícího dne, 20. srpna, ho spěch dohnal k odeslání osobního telegramu „panu Stalinovi“. Že „upřímně vítá podepsání nové sovětsko-německé obchodní dohody jako prvního kroku k přetvoření německo-sovětských vztahů a že uzavření paktu o neútočení se Sovětským svazem znamená pro něj upevnění německé politiky s dlouhodobou perspektivou“. V závěru sděloval: „Přijímám vaším ministrem zahraničních věcí Molotovem nám předaný návrh paktu, ale pokládám za naléhavě nezbytné co nejrychleji ještě vyjasnit s ním spojené otázky. Napětí mezi Německem a Polskem se stalo neúnosným. Polsko se chová k nám jako velmocí tak, že krize může vypuknout každým dnem. Mám za to, že mají-li oba naše státy v úmyslu nastolit nové vzájemné vztahy, nebylo by účelné ztrácet čas. Proto se na vás znovu obrácím s návrhem, abyste přijal mého ministra zahraničních věcí v úterý 22. nebo nejpozději ve středu 23. srpna. Byl bych rád, kdybych mohl neprodleně obdržet vaši odpověď. Adolf Hitler.“

Stalin z textu vyrozuměl Hitlerův nervózní spěch v očekávání války s Polskem. Radil se dlouze s Molotovem i Vorošilovem, který mu podal podrobnou informaci o stavu jednání se zástupci velmocí. Nijak nepokročilo, neboť do Moskvy přicestovaly druhořadé osobnosti bez pravomocí potřebných ke konkretizaci spojeneckých závazků. Obeznamil se i s výzvědnými údaji o tajných kontaktech Paříže i Londýna s Berlínem. Poté se zvedl z křesla, prošel se několikrát po své pracovně a jal se Molotovovi diktovat odpověď, v níž proti očekávání ustoupil Hitlerovu téměř ultimativnímu nátlaku: „Děkuji vám za dopis. Doufám, že německo-sovětská smlouva o neútočení bude obratem k závažnému zlepšení politických vztahů mezi našimi zeměmi. Národy našich zemí potřebují žít ve vzájemných mírových vztazích. Souhlas německé vlády s uzavřením paktu o neútočení vytvoří základ k likvidaci politického napětí

a nastolení míru a spolupráce mezi našimi zeměmi. Sovětská vláda mi uložila, abych vám sdělil, že souhlasí s příjezdem pana Ribbentropa do Moskvy 23. srpna. J. Stalin.“

Toho dne, kdy Schulenburg podle instrukce z Berlína domluvil setkání s Molotovem, konalo se čtvrté zasedání sovětské, britské a francouzské vojenské delegace. Narazilo opět na otázku volného průchodu sovětských vojsk při poskytování pomoci Polsku nebo Rumunsku. Západní delegáti poukazovali na to, že Polsko a Rumunsko jsou samostatné státy, a že je tudíž nutné, aby se sovětská vláda obrátila s žádostí o povolení průchodu svých vojsk jejich územím na polskou a rumunskou vládu.

Sovětští vyjednávači naproti tomu přišli s neméně ožehavými požadavky, které se týkaly pobaltských zemí. Od Anglie a Francie se požadovalo, aby získaly souhlas Finska, Estonska a Litvy k vybudování sovětských námořních základen na jejich území. Dalo se s určitostí předpokládat, že pobaltské státy takový požadavek odmítnou. Západní delegace s ním vyslovily nesouhlas.

Rozladěný Vorošilov na závěr zasedání přečetl prohlášení: „Sovětská vojenská mise vyslovuje své politování nad tím, že vojenské mise Anglie a Francie nemohou dát přesnou odpověď na položenou otázku ve věci průchodu sovětských vojsk územím Polska a Rumunska. Sovětská mise je toho mínění, že bez kladného vyřešení této otázky je celé započaté jednání o uzavření vojenské konvence mezi Velkou Británií, Francií a SSSR odsouzeno již předem k nezdaru. Vojenská mise Sovětského svazu proto nemůže své vládě s dobrým svědomím doporučit, aby se zúčastnila na této akci, která je jasně předurčena k ztroskotání. Sovětská vojenská mise žádá vlády Anglie a Francie, aby odpověď na položenou otázku urychlily.“

Zatímco západní vlády na žádost svých delegací spěšně zjišťovaly stanoviska zemí, jichž se týkaly sovětské požadavky na průchod Rudé armády, probíhala tajně horečná jednání sovětských a německých diplomatů, jejichž výsledkem byla dohoda o podepsání německo-sovětského paktu a uspišení návštěvy Ribbentropa v Moskvě.

Dvacátého srpna 1939 se sešly vojenské delegace tří velmocí naposledy. Sovětským vyjednávačem šlo nyní o to, aby bylo jednání ukončeno jakoby vinou západních velmocí. Nahrálo jim, že polská vláda se vstupem Rudé armády na své území kategoricky odmítla souhlasit.

Daladierův telegrafický souhlas nic neřešil a britská vláda se dosud nevyjádřila. Vorošilov se tvářil, jako by byl zklamán vlažným přístupem západních velmocí k projednávaným otázkám.

„Obávám se,“ prohlásil, „že francouzská a anglická strana si dovolily příliš dlouhé protahování politických a vojenských diskusí. Proto nemohu vyloučit, že v nejbližší době dojde k určitým událostem politickým.“ Naznačil tak sovětský nezájem na dohodě v důsledku nadcházejících jednání s šéfem německého zahraničního úřadu, který podle včerejší zprávy berlínského rozhlasu měl přiletět do Moskvy.

Letadlo s německou delegací přistálo nazítří, 23. srpna 1939 ve 13 hodin na moskevském letišti, vyzdobeném chybnými vlajkami s obráceným hákovým křížem. Čekající auta odvezla německé hosty na bývalé rakouské vyslanectví, kde měli připraveno ubytování. Ve tři hodiny odjela delegace v čele s Ribbentropem do Kremlu, kde ji očekával Stalin a Molotov.

Schvalování jednotlivých ustanovení návrhu paktu probíhalo bez problémů, v oboustranné shodě. Vystala otázka, zda je z hlediska zájmů obou států žádoucí, aby byl zachován nezávislý polský stát a kudy mají procházet jeho hranice. Dospělo se k shodnému závěru, že konečné řešení se bude řídit následujícím politickým vývojem. Stalin souhlasil bez zdráhání s rychlou likvidací existující Polské republiky, ale na oplátku požadoval uznání sovětského zájmu na Besarábii, která kdysi patřila k Rusku a nyní byla součástí Rumunska. Ribbentrop vyslovil se sovětským požadavkem souhlas. Ujistil Stalina, že Německo nemá v této oblasti žádné politické zájmy.

Rozdílnost názorů se projevila ve vztahu k pobaltským státům. Hitler požadoval Litvu a západní část Lotyšska Kuronsko i s přístavy Libava a Vindava. Odůvodňoval to existencí početné německé menšiny. Naproti tomu byl ochoten přenechat Sovětům zbytek lotyšského území a celé Finsko.

Stalin nesouhlasil. Požadoval Lotyšsko celé. Jednání bylo přerušeno. Ribbentrop odjel na německé velvyslanectví, aby si telegraficky vyžádal führerův souhlas s odstoupením celého Lotyšska, které nyní, jak mu sdělil, představuje „rozhodující moment pro celý konečný výsledek“. Dvě hodiny trvalo, než Hitler uvážil svou odpověď. Byla nakonec stručná:

„Ano, souhlasím.“ Kromě toho Hitler otelegrafoval Ribbentropovi text svého zvláštního poselství určeného Stalinovi. Právilo se v něm, že budoucí uspořádání východní Evropy Hitler považuje za výhradní záležitost Německa a Ruska.

O desáté večer se Ribbentrop vrátil do Kremlu s početným doprovodem, celý rozzářený svým triumfem, o němž nyní již nepochyboval.

K smlouvě uzavřené na deset let s předpokladem jejího automatického prodloužení byl připojen tajný dodatečný protokol obsahující závěry z přísně důvěrných rozhovorů zástupců obou stran o otázkách hranic jejich zájmových sfér vlivu ve východní Evropě.

V případě nového územního uspořádání oblastí náležících k pobaltským státům, Finsku, Estonsku, Lotyšsku a Litvě, měla severní hranice Litvy tvořit rozhraní mezi sférami vlivu, Německa a SSSR. Obě strany přitom uznávaly zájem Litvy na území Vilna.

Doplňkový protokol stanovil i rozhraní sfér vlivu mezi Německem a SSSR pro případ nového územního a politického uspořádání oblastí náležících k polskému státu, na jehož likvidaci se obě strany shodly. Měla je tvořit linie řek Narev, Visla a San.

V jihovýchodní Evropě sovětská strana zdůraznila svůj zájem na Besarábii.

Adolf Hitler si mnul radostně ruce. Německo-sovětský pakt mu zajišťoval ideální výchozí pozici pro plánované zahájení války proti Polsku.

Spokojen byl i Stalin, neboť pakt, o němž se v úzkém soukromí vyjádřil, že je „úmluvou se satanem, kterého musíme zardousit“, mu poskytoval časový prostor k zajišťování samostatné bezpečnosti SSSR. Zahrnovalo zintenzivnění zbrojní výroby, zvýšení početních stavů a bojeschopnosti sovětských ozbrojených sil i řešení otevřených otázek státních hranic. V antifašistickém táboře ovšem uzavření paktu vyvolalo zmatek. Stalinův úhlavní nepřítel Trockij v mexickém exilu soptil: „Stalin a Hitler si podali ruce. Masky jsou odhozeny. Stalinismus a fašismus utvořily alianci.“ I v řadě komunistických stran se vyrojily námitky proti paktování s fašisty. Celý svět byl tímto paktem ohromen. Toto ohromení by bylo bývalo ještě větší, kdyby vešla ve známost vzájemná ujednání obsažená v tajných doložkách k paktu o rozdělení sfér vlivu mezi Německem a Sovětským svazem a Stalinův příslib spolupráce na německé likvidaci Polska.

Finové ovládnutí pocitu tradičního přátelství k Německu, které jim pomáhalo v bojích za samostatnost, přijali uzavření německo-sovětského paktu jako příznivou událost přinášející uklidnění. Netušili, že je Němci při dělení Evropy nechali na pospas Sovětům.

Prvního září 1939 ve 4 hodiny 45 minut německé ozbrojené síly napadly Polsko. Po celé délce hranic se s temným hukotem daly do pohybu motorizované a tankové formace pozemních vojsk. Rozeřvaly se dělostřelecké baterie a bombardovací letadla shazovala pumy na Lvov, Grodno, Varšavu, Grudziadz, Poznaň, Plock, Lodž, Tomaszów, Radom, Katowice, Krakov, Brest... Do útoku, který byl začátkem druhé světové války, bylo zasazeno 60 divizí v celkové síle 1 850 000 mužů, 11 000 děl, 2600 tanků a 1500 bojových letounů. Pozemní operace podporovalo silné válečné loďstvo složené z více než 130 plavidel všech kategorií. Německá motorizovaná pěchota rychle pronikala do polského vnitrozemí. Naděje, že spojenci Polska, Velká Británie a Francie, přispěchají krvácející polské armádě na pomoc odlehčujícím úderem na německé západní hranice se k velkému zklamání Poláků rozplývala jako dým. Západ právě tak jako loni Československo nechával nyní i Polsko na holičkách. Nacistický führer byl zase rozčarován tím, že sovětský diktátor Stalin otálí se zapojením Rudé armády do tažení proti Polsku, jak tomu nasvědčovaly jeho výroky při podpisování sovětsko-německého paktu. Stalin byl zřejmě spokojen, že se mu podařilo německýma rukama zardousit nenáviděné Polsko, a zároveň zůstat stranou válečného konfliktu, který kvůli Polsku vznikl mezi Německem a západními mocnostmi a který je ve velké části světa vnímán jako německá agrese. Již třetí den po vpádu do Polska sdělil německý vyslanec v Moskvě Molotovovi: „Očekáváme s určitostí, že během několika týdnů přivedíme rozhodující porážku polské armádě.“ Podle Ribbentropovy instrukce položil otázku, „zda Sovětský svaz nepovažuje za žádoucí, aby se ruské síly ve vhodnou dobu vydaly na pochod proti polským silám v ruské zájmové sféře“, což by „neznamenal pouze ulehčení pro Německo, nýbrž by to bylo také ve smyslu moskevské dohody i v sovětském zájmu“. Molotov, ačkoli v den německého vpádu do Polska ujistil polského vyslance, že Sovětský svaz zachová neutralitu v duchu sovětsko-polského paktu o neútočení, oznámil 4. září Schulenburgovi: „Souhlasíme s vámi, že ve vhodný čas bude pro nás naprosto nezbytné, abychom podnikli konkrétní akci.“

Jsme však toho názoru, že tento čas dosud nenastal... zdá se nám, že bychom mohli nadměrným spěchem poškodit naši věc a utužit jednotu mezi našimi protivníky...“ Sovětské vedení tedy počítalo se spoluúčastí na německém tažení, čekalo pouze na „vhodný čas“, přičemž ztotožňovalo své zájmy s německými jakožto „naši věc“ a Polsko a jeho spojence (k nimž patřili i stoupenci československého zahraničního vojenského odboje) označovalo za „naše protivníky“. Za pět dnů, 9. září, po půlnoci telefonoval Molotov německému vyslanci Schulenburgovi: „Dostal jsem vaše hlášení o vstupu německých vojsk do Varšavy, prosím, předejte mé blahopřání a pozdravy německé říšské vládě.“ Neutralita v zájmu získání času pro zajištění vlastní bezpečnosti by se dala pochopit, ale solidarizovat se s fašistickou agresí a přímo se do ní zařazovat vysíláním signálů minské rozhlasové stanice pro navigaci letounů luftwaffe (na žádost německého velení) a přípravou vojenské intervence, to nelze hodnotit jinak než jako zradu antifašismu.

Od 3. září platila v několika vojenských okruzích zvýšená bojová pohotovost, začalo mobilizační doplňování vojsk a u polských hranic se přikročilo k soustřeďování vojsk. Vojenská zpravodajská služba i NKVD organizovaly vysílání skupin speciálně vycvičených průzkumníků, ale i teroristů a záškodníků na polské území s výzvědnými i diverzními úkoly. Ve spolupráci s Kominternou se připravovaly tiskoviny, letáky, plakáty a brožury v polském jazyce pro agitační a propagandistické působení na polské vojáky i obyvatelstvo. 9. září vydal lidový komisař obrany SSSR maršál Vorošilov směrnice k zahájení ofenzivy proti Polsku v noci z 12. na 13. září. Nakonec bylo její zahájení odloženo na 17. září 1939. Toho dne ve 3 hodiny v noci si Molotovův náměstek Potěmkin předvolal polského vyslance Grzybowského a odevzdal mu Molotovem podepsanou nótu, v níž se urážlivě tvrdilo, že polsko-německá válka „odhalila vnitřní bankrot polského státu“. Během deseti dnů prý Polsko ztratilo všechna svá průmyslová i kulturní střediska, Varšava již není hlavním městem Polska, polská vláda je v rozkladu a neprojevuje žádnou známku života, což znamená, že polský stát a jeho vláda přestaly existovat. Tím také přestaly platit dohody uzavřené mezi SSSR a Polskem. „Polsko ponechané svému osudu,“ pravilo se v nótě, „a zbavené vedení se stalo příznivým polem pro náhody a překvapení všeho druhu, které mohou ohrožovat SSSR. Z těchto důvodů sovětská vláda, která doposud

zachovávala neutralitu, nemůže déle zachovávat neutrální postoj vůči této skutečnosti. Sovětská vláda nemůže déle lhostejně pohlížet na to, že pokrevně příbuzné národy, ukrajinský a běloruský, které žijí na území Polska, jsou ponechány svému osudu. Za těchto okolností sovětská vláda přikázala velení Rudé armády vydat vojskům příkaz k překročení hranic s cílem vzít pod svou ochranu životy a majetek lidu Západní Ukrajiny a Západního Běloruska. Zároveň sovětská vláda prohlašuje, že je připravena použít všech prostředků, aby vymanila polský národ z nešťastné války, do níž byl zavléčen svými nerozumnými vůdci, a učinit ho schopným života.“ Nóta nejenže naprosto přehlížela okolnost, že válku zahájilo Německo vpádem do Polska, ale v rozporu s fakty za jejího viníka označovala polskou vládu. Polský vyslanec s tváří zbrunátnělou hněvem zvolal: „To je všechno lež! Není pravda, že neexistuje vláda! Varšava nepřestala být metropolí Polska a odolává útokům nepřitele. Odmítám vzít na vědomí obsah této ноты. Protestuji proti jednostrannému zrušení dohod na základě nepravdivého tvrzení, že polský stát přestal existovat!“ Bez jediného slova rozloučení se s výrazem pohrdání obrátil k Potěmkini a vykročil ke dveřím.

Sovětská invaze začala již v noci útokem úderných jednotek Běloruského a Ukrajinského frontu na polská strážní stanoviště po celé délce sovětsko-polské hranice. Zapojeno do ní bylo dohromady 7 armád a jezdecko-mechanizovaná skupina v celkové síle více než půl milionu vojáků, na 4000 tanků a obrněných vozidel, dvojnásobně převyšujících počet německých obrněných vozidel a přes 1000 bombardovacích a stíhacích letadel, při jejichž náletech byly rozhazovány štvavé letáky: „Vojáci! Důstojníci a generálové jsou vašimi nepřáteli, chtějí vaši smrt! Bijte důstojníky a generály! Vyžehňte je ze země! Přejděte směle k nám, vašim bratrům, do Rudé armády!“

Poláci ovšem na sovětský vpád provázený masivním bombardováním nebyli připravení. Jejich početně oslabené a vyčerpané jednotky, které se za urputných bojů s Němci stahovaly do východních oblastí Polska, nepočítaly s tím, že by jim Rudá armáda mohla vpadnout do zad. Dezoriantované vrchní velení se dlouho nemohlo rozhodnout, jaké má vydat rozkazy. Velitelé byli nuceni jednat samostatně. Některé jednotky na důraznou výzvu sovětských velitelů složily zbraně a daly se zajmout. Některé dokonce sovětské vojáky vítaly v mylném domnění, že jim přicházejí

na pomoc. Někde tomu napomáhali sami Sověti, kteří buď z neinformovanosti, nebo se zlými úmysly volali z aut: „My jedem bit Germanca!“ K organizované, cílevědomé obraně proti mohutnému útoku z východu nebylo dost sil, neboť dosud zuřily boje s Němci. Přesto většina pohraničních jednotek, které narazily na postupující sovětské kolony, podstupovaly namnoze nerovný boj na zdrženou, kterým zpomalovaly a ztěžovaly postup nepřítele.

Krvavou bitvu vybojovalo ve dnech 20.–21. září na tisíc polských vojáků v Grodnu. Jednotky 15. tankového sboru komkora Petrova a 6. jezdeckého sboru byly s těžkými ztrátami několikrát odraženy. Druhý den dělostřelectvo zasypávalo celé Grodno přívalem dělostřeleckých granátů ze všech stran. Po hodině ničivé palebné přípravy vyrazily do útoku eskadrony 6. jezdeckého sboru. Pokoušely se dobýt most přes Němen, ale obránci každý jejich pokus odrazili soustředěnou palbou. Útoku se zúčastnil i sám komkor Jeremenko. Řídil útok z tanku, ale třikrát po sobě musel své hořící bojové vozidlo rychle opustit a přesehnout do jiného. Až pozdě odpoledne 21. září se sovětským tankům přece jenom nakonec podařilo prodrat se do města. Boje v ulicích zuřily až do rána následujícího dne. Velitel okruhu Wilczyński opustil město. V automobilu, v němž seděla i jeho žena a ordonanční důstojník kapitán Strzemeski se vydal do Sopoczkina. Na silnici generálovo auto zastavily tři sovětské tanky. Generálovi i kapitánovi tankisté poručili vystoupit. Odvedli je do nedaleké stodoly a tam je jako nepřátele lidu a SSSR zastřelili. Nebyl to jediný krvavý zločin, jehož se Sověti při svém vpádu dopustili. Obráncům Grodna se po dobytí města mstili tím, že postříleli řadu zajatců, hlavně důstojníků a civilních dobrovolníků. Mezi zastřelenými byli i zcela nevinní lidé, kteří se boje vůbec nezúčastnili. K zajatcům se rudoarmějci chovali hrubě. Oddělovali všechny důstojníky a poddůstojníky z povolání a intervenovali je ve zvláštních táborech. Drsně zacházeli i s civilním obyvatelstvem. V jeho řadách vyhledávali „vykořisťovatele pracujících, fabrikanty, obchodníky, statkáře a kněze“, zatýkali je a odváželi do internačních táborů.

Druhého října 1939 kapitulací posádky poloostrova Helu, která se udatně bránila až do vystřelení posledních nábojů, skončila válka Poláků s Němci. Vyžádala si na polské straně 70 000 mrtvých a 60 000 raněných vojáků. Do německého zajetí padlo na 300 000 polských vojáků a důstojníků. 30. září v Paříži složila přísahu věrnost republice nově ustavená

polská exilová vláda v čele s premiérem a zároveň ministrem vojenských věcí gen. Władysławem Sikorským. Na jeho rozhlasovou výzvu pronesenou 6. října začal národně osvobozenec boj na domácí i zahraniční frontě po boku západních spojenců.

Doznívala přitom i nevyhlášená, ale neméně zákeřná a vražedná válka sovětsko-polská. V Moskvě se 20. září při jednání v budově generálního štábu představitelé sovětského a německého nejvyššího velení dohodli, že sovětská vojska se zastaví na linii, které dosáhnou do večera toho dne. Německá vojska se měla naopak dvacetikilometrovými denními pochody stahovat zpět na definitivně stanovenou demarkační čáru podél Sanu, Visly, Narewu a Pisy. Přetrvávající polský odpor i činnost „záškodnických band“ bylo dohodnuto likvidovat společnými silami. Stalinská vláda se přitom těžce zkompromitovala vydáním společného sovětsko-německého komuniké, že činnost jejich armád v Polsku „se vyznačuje shodou zájmů obou států“ a že úkolem jejich vojsk je „nastolit v Polsku klid a veřejný pořádek“. Stalinův bolševismus tak veřejně proklamoval ztotožnění s fašismem. Na místech kontaktů obou armád se konaly společné slavnostní přehlídky a přátelské manifestace.

Ribbentrop přiletěl 27. září 1939 do Moskvy projednat se Stalinem a Molotovem rozdělení válečné kořisti. Jednání skončilo o dva dny později v 5 hodin ráno podpisem Smlouvy o hranicích a přátelství s datem předchozího dne, 28. září 1939. Prohlašovalo se v ní s cynickou nestoudností, že „obě vlády se snaží dosáhnout klidu a pořádku po pádu bývalého polského státu a že jejich cílem je umožnit národům žijícím na těchto územích život ve shodě s jejich národním charakterem“. V připojeném prohlášení vláda Velkoněmecké říše a vláda SSSR označily podepsanou smlouvu za dokument, kterým definitivně vyřešily problémy vzniklé zhroutením polského státu (jako by se zhroutil sám od sebe, nikoli jejich společnou agresí) a položily pevný základ pro trvalý mír ve východní Evropě. Vyjádřily přitom své přesvědčení, „že by posloužilo skutečným zájmům všech národů, kdyby skončil válečný stav existující v současnosti mezi Německem na jedné straně a Anglií a Francií na straně druhé“. Za uznání své polské kořisti Stalinův SSSR zaplatil Německu uznáním jeho kořisti československé i polské, přičemž se chtěl přičinit o zastavení války, která byla pro Českoslováky a nyní i pro Poláky jedinou nadějí na osvobození jejich porobených zemí. „Jestliže však úsilí obou vlád

vyzní naprázdno,“ říkalo se v prohlášení, „bude to důkazem, že Anglie a Francie jsou odpovědny za pokračující válku, načež v případě pokračování války budou se vlády Německa a SSSR vzájemně konzultovat o nutných opatřeních.“

Ještě 1. října polské hraničářské jednotky v prostoru Wytyczna svedly rozhořčený boj s oddíly sovětských vojsk, v němž několik desítek polských vojáků padlo. Polská armáda od počátku sovětské ofenzivy do tohoto dne svedla se sovětskými invazními vojsky na čtyřicet bojů a dvě větší bitvy, v nichž padlo podle sovětských údajů 737 rudoarmějců a 1862 jich utrpělo zranění různého druhu. Polští historici uvádějí čísla vyšší 2,5–3 tisíc mrtvých a 8–10 tisíc raněných.

Stalinovo Rusko společně s Hitlerovým Německem v proradné válce, která pošpinila Rusko i socialismus, společně porazily polskou armádu a zlikvidovaly polský stát. Vrcholem šokujícího sblížování stalinského SSSR s Hitlerovým Německem byl Stalinův výrok v telegramu Ribbentropovi z 27. prosince 1939: „Přátelství Německa a Sovětského svazu, které bylo zpečetěno krví, má všechny důvody, aby bylo dlouhé a pevné.“ O polské území se Stalin s Hitlerem rozdělil. Sám si přivlastnil 51,4 % kořisti, zatímco 48,6 % připadlo nacistickému führerovi, jehož vojáci se ovšem jen těžko smířovali s faktem, že značnou část sovětského lupu zaplatili svou krví. Na území obsazeném Rudou armádou se ujaly moci výbory vedené pověřenými členy ukrajinského a běloruského ústředního výboru Všesvazové komunistické strany (bolševiků). Rozhodující slovo ve všech záležitostech měli velitelé vojenských součástí a především NKVD. Na jejich vrub připadá postřílení více než tisíce zajatých polských důstojníků a osob označených za nepřátele SSSR. Na sovětské části polského území byly utvořeny dva územně správní celky: Západní Ukrajina s hlavním městem Lvovem a Západní Bělorusko s metropolí Białystokem. 23. října se konaly zmanipulované volby do lidových shromáždění s více než devadesátiprocentní souhlasnou účastí voličů. Lidová shromáždění poté odhlasovala přijetí západoukrajinského a západoběloruského území do svazku Ukrajinské a Běloruské SSR. Předválečný polský správní systém byl urychleně reorganizován na sovětský. Všichni obyvatelé získali sovětské státní občanství. Úředním jazykem se stala ruština. Nastalo znárodňování, majetkové konfiskace, zatýkání a věznění nepřátel lidu, kádrové čistky.

Když se v září tankové a motorizované jednotky wehrmachtu a o šestnáct dnů později i úderné sledy tanků, pěchoty a jezdeckta Rudé armády za podpory bombardérů a stíhaček valily polským územím, ve Finsku lidé počítávali mrazení. Probíhající válka byla signálem, že nejenom Německo, ale i Sovětský svaz je schopen a odhodlán vzít si násilím, co si zamane.

Válka o Polsko, která vzápětí, 1. září, vypukla jako prolog 2. světové války, v okamžiku, kdy se přes polské hranice o šestnáct dnů později valily úderné sledy tanků, pěchoty a jezdeckta Rudé armády za podpory bombardérů a stíhaček, vyvolávala ve Finsku mrazení. Byla signálem, že nejenom Německo, ale i Sovětský svaz je schopen a odhodlán vzít si násilím, co si zamane.

Sovětská vláda svým zrakem spočinula na neutrálních pobaltských zemích. Když se do estonského přístavu 15. září v noci uchýlila polská ponorka Orzel, měla být podle mezinárodních konvencí v neutrálním přístavu zadržena a její osádka měla být odzbrojena a internována. Dříve než se estonské úřady odhodlaly k tomuto zákroku, polská ponorka 18. září z přístavu unikla na širé moře. Sovětská vláda, která v té době rozvíjela již proti Polsku válečné operace, okamžitě obvinila estonskou vládu z porušení neutrality tím, že polské ponorce umožnila útěk a že takto dovoluje ponorkám válčících států používat estonské přístavy jako základnu. V estonských výsostných vodách se okamžitě objevily sovětské válečné lodě a drze vplouvaly až do řížské zátoky. Koncem září dokonce přes estonské území pravidelně přelétávala sovětská letadla a v blízkosti estonských hranic bylo zjištěno soustředování vojsk v síle několika divízií. Dělo se tak v době, kdy estonský ministr zahraničních věcí dlel v Moskvě, kam odcestoval 22. září k projednání a podpisu obchodní smlouvy. Vrátil se však do Tallinnu po dvou dnech, znepokojen zjištěním, že Sovětský svaz žádá mnohem víc než jenom uzavření obchodní smlouvy. Za pět dnů, 27. září, se na výzvu sovětské vlády do Moskvy vrátil a pod nátlakem tu podepsal estonsko-sovětskou smlouvu o vzájemné pomoci s platností na deset let. Smlouva umožňovala Sovětskému svazu vybudovat a používat námořní válečné základny na ostrově Ösel, Dagö a v baltském přístavu Paldiski, a zároveň si na jmenovaných ostrovech zřídit letiště. Sovětský svaz se naproti tomu zavázal vybavit estonskou armádu

válečným materiálem. Uzavřená smlouva však byla pro Estonsko botou samozvaného hosta vraženou mezi pootevřené dveře. Sovětský svaz vzápětí neomaleně stupňoval své požadavky, jimž se Estonsko se svou nepočetnou a špatně vyzbrojenou armádou nemohlo vzpírat. Spojenectví s Lotyšskem mu přitom nebylo nic platné. 18. a 19. října vstoupila na estonské území sovětská pěší divize, tanková brigáda a rozmístila se tu brigáda letectva.

Sotva sovětská vláda nasadila ohlávku smlouvy Estonsku, pozvala si do Moskvy lotyšského ministra zahraničí Munterse. Dostavil se 2. října a za tři dny podepsal lotyšsko-sovětskou smlouvu o vzájemné pomoci. O šest dnů později, 11. října 1939, se dostala na řadu Litva. I její vláda se podrobila. Tím dostala Moskva pod kontrolu celou oblast Baltiku.

Již v době příprav k vojenské intervenci v Polsku Stalin usoudil, že je načase zajistit si sovětský vliv v celém Pobaltí obnovením sovětské vlády z let 1917–19 v pobaltských republikách a jejich připojením k SSSR. Sotva sovětská vláda nasadila ohlávku smlouvy o vzájemné pomoci Estonsku, dal Stalin Molotovovi pokyn, aby navrhli Lotyšsku a Litvě uzavření týchž smluv jako nenápadný první krok záludně cílevědomého postupu plánované sovětizace pobaltských republik. Nejprve si sovětská vláda pozvala do Moskvy lotyšského ministra zahraničí Munterse. Dostavil se 2. října 1939 a po třech dnech diplomatického přesvědčování, úvah a telefonických konzultací se svou vládou navrženou smlouvu podepsal. O šest dnů později, 11. října, přišla na řadu Litva. I její vláda se nátlaku podrobila. Uzavřené smlouvy umožnily Sovětům, aby na území všech tří pobaltských republik umístily své posádky, jejichž početní stavy byly jen o málo nižší než republikové armády. I když smlouvy poskytovaly záruky, že tyto vojenské kontingenty se nebudou nijak vměšovat do vnitřního života republik, sama přítomnost jednotek Rudé armády byla oporou místnímu Kominternou ovládanému prosovětskému komunistickému hnutí. Již dlouho předtím NKVD usazovalo v těchto zemích své agenty, jejichž úkolem byla nejenom výzvědná činnost, ale i všestranná podpora protivládní aktivity místních komunistů a všech opozičních sil. Tím dostala Moskva pod kontrolu celou oblast Pobaltí, i když prozatím ještě nepřímou. V politbyru probíhaly živé diskuse o budoucnosti těchto tří států. Berija navrhoval spokojit se s buržoazními vládami prosovětsky orientovanými, Ždanov a Molotov prosazovali jejich úplnou sovětizaci.

Molotova v té době navštívil významný litevský profesor Vincas Kreve Mickevičius zastávající funkci ministra zahraničí. Zdvořile ho žádal, aby sovětské představitelé v zemi přestali podporovat protivládní komunistické hnutí. Molotov však podle svědectví Berijova syna Serge arogantně prohlásil: „Nemůže být ani řeči o tom, aby v Litvě pokračoval buržoazní režim!“ A jakoby na vysvětlenou tónem nekompromisního oznámení dodal: „Sovětská vláda plánuje sovětizaci celé Evropy!“

Ve všech pobaltských republikách probíhala aktivace sovětských vojáků, kteří tu byli dislokováni. Molotov osobně instruoval kádry NKVD vyslané do těchto zemí, aby vynaložily veškeré úsilí na svržení tamějších buržoazních vlád. Ilegální organizace Kominternou řízených místních komunistických stran podněcované a podporované sovětskými agenty a posádkami Rudé armády rozvíjely usilovnou agitaci v řadách pracujícího lidu všech tří republik. Bolševická sociální demagogie vyvolávala zejména v chudších vrstvách obyvatelstva iluzorní představy o sovětském socialismu, takže jeho nemalou část se dařilo získávat pro účast na manifestacích schvalujících podepsání smluv se Sověty a vítajících příchod sovětských vojsk. Komunisté vzbuzovali také v obyvatelstvu falešné naděje, že díky sovětské pomoci bude trvale zabezpečena nezávislost jejich země a vyloučeno cizí vměšování. Již v říjnu 1939 takto zagitovaní pracující ve všech třech republikách vznášeli na manifestacích a lidových shromážděních požadavky na všestrannou spolupráci a sbližování se s Sovětským svazem a zákaz protisovětské propagandy.

Protisovětské nálady sílily zejména od vypuknutí sovětsko-finské války, kdy citelně klesala ochota občanů spolupracovat se sovětskými vojáky. Estonský generální štáb organizoval předávání špiónážních zpráv v Sovětském svazu Finsku. Ze všech tří republik přicházeli do Finska dobrovolníci na pomoc bojující finské armádě. Jednalo se tajně i o vstupu pobaltských republik do války po boku Finska.

V březnu 1940 na oficiální konferenci představitelů „Baltské dohody“ bylo přijato usnesení o těsnější spolupráci všech tří republik při poskytování pomoci Finsku a o rozšíření hospodářských a politických styků se západními státy včetně nákupu zbraní v Německu. Komunistické strany začaly naproti tomu organizovat z řad levicově smýšlejícího obyvatelstva takzvané protifašistické fronty pracujících, které svolávaly protivládní demonstrace.

NOVÝ NÁTŁAK NA FINSKO

Finsko Sověti dlouho nechávali na pokoji. Věděli, že s ním nebude tak snadné pořízení jako s trojicí pobaltských republik. Nicméně 5. října, týž den, kdy byla podepsána lotyšsko-sovětská smlouva, byl finský vyslanec v Moskvě požádán, aby své vládě tlumočil pozvání zplnomocněného zástupce do Moskvy k projednání politických otázek, které se v důsledku vypuknutí války staly aktuální. Byla přitom vyjádřena naděje, že k jednání bude moci osobně přicestovat sám ministr zahraničních věcí a že Moskva dostane co nejdříve odpověď. Za tři dny sovětský vyslanec v Helsinkách urgoval odpověď, jejíž odkládání vyvolávalo v Moskvě značné rozladění.

Finské vládě nezbylo než vyslat do Moskvy delegaci. Do jejího čela byl určen tehdejší finský vyslanec ve Stockholmu Juho Kusti Paasikivi. Byl to vzdělaný diplomat, který kdysi studoval v St. Petěrburgu, takže dokonale ovládal ruštinu. Z jednání s Rusy měl již své zkušenosti z roku 1920, kdy obratně zastupoval Finsko na mírových jednáních v Dorpatu. Instrukce, které obdržel od vlády pro jednání v Moskvě, mu poskytovaly určitý prostor k ústupkům, neboť směl nabídnout výměnu tří ostrůvků za přiměřený pruh území sovětské Karélie. Měl však neústupně obhajovat právo Finska na opevnění Åland a rozhodně odmítat požadavek pronájmu Suursari. Maršál Mannerheim mu jako poradce dal k dispozici plukovníka Aladara Paasonena, vynikajícího vojenského odborníka, který se dokonale orientoval v ruské problematice. Na cestě jej doprovázel ještě další člen delegace Johan Nykopp.

Do Moskvy delegace přicestovala vlakem 12. října 1939. Za jednací stůl v Kremlu proti nim zasedl J. V. Stalin ve vojenské blůze bez distinkcí, Molotov v brýlích a s řídkými vlasy sčesanými přes temenní pleš, jeho náměstek Potěmkin a sovětský vyslanec ve Finsku Děrevjanskij. Stalin a Molotov finské delegaci naservírovali úvodem obligátní předkrm: nabídku smlouvy o vzájemné pomoci, podobné těm, které Sověti již vnutili pobaltským státům. Paasikivi odpověděl, že Finsko nehodlá podpísovat smlouvu o vzájemné vojenské pomoci s žádnou zemí, a tudíž ani se

Sovětským svazem. Podotkl přitom, že o otázkách tohoto druhu není bez konzultací s vládou oprávněn jednat. Atmosféra v jednacím sále zhoustla. Sověští představitelé svou nabídku nepatrně obměnili. Navrhli doplnit přijatý estonsko-sovětský pakt o vzájemné pomoci lokálním paktem, který by zajistil účinné uzavření vnitřní části Finského zálivu. Paasikivi oznámil, že ani tuto otázku jeho delegace není oprávněna projednávat.

Sovětským představitelům ztuhly tváře. Místo dalších nabídek začal Stalin s odvoláním na nezbytnost zajištění bezpečnosti Leningradu a záruky přátelského vztahu Finska k Sovětskému svazu suše formulovat požadavky sovětské vlády vůči Finsku:

Zaprvé: Pronajmout Sovětskému svazu na třicet let přístav Hanko a přilehlé území k vybudování námořní základny vybavené pobřežním dělostřelectvem, která by spolu s dělostřelectvem na protějším břehu uzavírala vstup do Finského zálivu. V tomto opěrném bodě si Sovětský svaz přeje umístit jeden pěší pluk, dva oddíly protivzdušné obrany, dva letecké pluky a jeden tankový prapor, celkem 5000 mužů.

Zadruhé: Válečné loďstvo Sovětského svazu bude moci používat přístav Lappvik jako kotviště.

Zatřetí: Přenechat Sovětskému svazu ostrovy ve Finském zálivu, jakož i Björkö a území na Karelské šíji, takže nová hraniční čára by probíhala od vesnice Lipola až k jižní hranici městečka Björkö. Kromě toho se musí Finsko vzdát západní části Rybářského poloostrova u Petsama. Jako náhradu za toto území je Sovětský svaz připraven přenechat mu dvakrát tak velké území o rozloze 5529 kilometrů čtverečních v okrese Repola a Porajärvi.

Začtvrté: Opevnění na Karelské šíji podél nové hranice musí být na obou stranách zbořeno.

Zapáté: Pakt o neútočení musí být opatřen dodatkovou klauzulí, že se partneři nesmějí připojit k žádné skupině států ani alianci, které by byly přímo nebo nepřímě namířeny proti jednomu z nich.

„Za těchto podmínek,“ prohlásil Stalin na závěr, „je Sovětský svaz ochoten souhlasit s tím, že Finsko opevňuje Ålandy, pokud se na tom ovšem nepodílí žádná cizí mocnost, tedy ani Švédsko.“

Paasikivi, zjevně poněkud konsternovaný nečekanou tvrdostí sovětských požadavků, namítl:

„To, co se po nás žádá, je neslučitelné s neutrální politikou Finska.“

„Předložené požadavky,“ řekl Stalin, „představují minimum toho, co by Sovětský svaz mohl žádat. Vojenské velení usoudilo, že pouze hranice stanovené Petrem Velikým při uzavření míru v Nystadu v roce 1721 by mohly dostatečně zajistit bezpečnost Leningradu. Počítalo se také s přičleněním celého území Hanko. Námořní základny Porkala západně od Helsinek a na Nargö u Revalu by nám poskytly větší možnosti pro uzavření Finského zálivu než základny Hanko a Baltischport, ale dospělo se k závěru, že leží příliš blízko hlavních měst Finska a Estonska. Sovětský svaz nechce klást žádné požadavky, které by se dotýkaly národního citění sousedních států. My se neobáváme finského útoku, znepokojuje nás pouze, že byste mohli být vystaveni nátlaku některé z velmocí, například Francie nebo Anglie. Britské impérium,“ vysvětloval Stalin, „žádalo od Švédů souhlas k zřízení opěrného bodu stejně jako Německo. Anglie získala koncesi na těžbu niklu v Petsamu, o kterou se uchází i Německo. Dalo by se uvažovat o tom, že obě mocnosti plánují útok na Murmansk. S Německem má Sovětský svaz momentálně dobré sousedské vztahy, ale... všechno na světě se může změnit.“

Paasikivi se pokoušel sovětským představitelům vysvětlit, že změna finských hranic, kterou Sovětský svaz požaduje, je podmíněna souhlasem parlamentu, který by musel pětišestinovou většinou schválit příslušnou úpravu znění ústavy. Cítil, že mluví k hluchým uším.

„Žádáme dva tisíce sedm set čtverečních kilometrů,“ konstatoval Stalin, „a za ně vám nabízíme pět tisíc pět set. Učinila by něco podobného jiná mocnost? Ne, jedině my jsme takoví hlupáci. Já jsem přesvědčen, že pro náš návrh bude hlasovat devětadevadesát procent poslanců vašeho parlamentu. Kdyby se Finsko cítilo nějak omezeno, může mu Sovětský svaz zajistit spojení s mořem například prokopáním kanálu přes územní pás u Hanko.“

Paasikivi zkroušeným hlasem požádal své protějšky, aby laskavě pochopili, že Finsko musí také myslet na svou vlastní bezpečnost. Stalin mávl přezíravě rukou.

„V tomto směru jsou jakékoli obavy Finů zcela neopodstatněné. Smlouvy s Estonskem, Lotyšskem a Litvou neznamenají přece také žádné ohrožení samostatnosti těchto zemí. Naopak její upevnění.“

„My si přejeme žít v míru,“ pronesl rozhodným hlasem Paasikivi, „a stranou všech konfliktů.“

„Já to chápu,“ řekl Stalin, „ale ujišťuji vás, že je to nemožné. Velmocí vám to nedovolí.“

Finské argumenty na sovětské představitele seabeméně nezabíraly. Velmocenské velikášství jim nedovolovalo uznat jinou pravdu než svou. Ani vojenskému odborníkovi plukovníku Paasonenovi se nepodařilo sovětské partnery v jednání přesvědčit, že finská armáda je schopna jakýkoli pokus kterýkoli z velmocí o vylodění vojsk na svém pobřeží úspěšně odrazit a že jižní břeh Finského zálivu je tudíž ve spolehlivých rukou, takže Leningradu nehrozí odtud žádné nebezpečí.

Stalin označil finskou armádu za příliš slabou, než aby se mohla ubránit. Přistoupil k mapě a ukázal na Hanko. „Velmoc se vylodí zde,“ prohlásil, „a bude pokračovat ve svém tažení bez ohledu na váš odpor.“

Paasikivi nahlédl, že rozhovory nikam nevedou. Omluvil se, že finská delegace se nutně musí poradit s vládou. Obě delegace se toho dne nakrátko sešly v půl desáté, kdy finská delegace převzala sovětské memorandum obsahující písemné potvrzení předložených požadavků.

Za dva dny rozhovory pokračovaly. Delegace přivezla z Helsinek protinávrhy týkající se úpravy hranic. Stalina nijak nezaujaly. Trval na stanovisku, že finsko-sovětská hranice probíhá příliš blízko Leningradu a měla by se namísto dosavadních pětadvaceti kilometrů posunout nejméně na šedesát kilometrů od tohoto města.

Paasikivi označil návrh sovětských vojenských odborníků za nepřijatelný z ekonomického hlediska.

„Vojáci neuvažují v těchto dimenzích,“ trval na svém Stalin. „Ústí Finského zálivu musí být uzavřeno. Do zálivu nesmí nikdo proniknout. Proto v našem návrhu figurují některé ostrovy a vojenská základna v Hanko.“

Paasikivi se v ponuré náladě vrátil se svou delegací do Helsinek, aby informoval vládu a vyžádal si nové instrukce pro další kolo jednání. Dalo se s jistotou předpokládat, že budou obtížná. Rozhodnutí o tom, jak se Finsko postaví k sovětským požadavkům, bylo nutno odložit kvůli nepřítomnosti finského prezidenta Kallia, který dlel na pozvání švédského krále ve Stockholmu, kde se sešly hlavy řady států včetně sovětského předsedy Nejvyššího sovětu Kalinina a amerického prezidenta Roosevelta. Ti dva se v přátelském rozhovoru dostali i k otázce vzájemných

vztahů Sovětského svazu a Finska. Lidový komisař zahraničí Molotov to měl Rooseveltovi později za zlé.

Prezident Kallio, který měl ve Stockholmu příležitost poradit se i s hlavami všech čtyř severských států, byl zklamán jejich nemohoucností vzepřít se sovětskému nátlaku. Ani Švédsko si nechtělo se Sověty rozlít oacet. Poskytlo sice Finsku půjčku 40 milionů korun na zajištění obrany, ale vymínilo si, že tato skutečnost zůstane utajena.

Prezidentu Kalliovi i vládě bylo už jasné, že Finsko je ponecháno samo sobě. Projednávání situace ve vládě se samozřejmě zúčastnil i předseda Rady obrany maršál Mannerheim. Přesvědčoval ministry, že je třeba usilovat o dosažení kompromisu, neboť armáda není vybavena tak, aby se dalo čelit útoku velmoci. Vláda nemá k dispozici armádu, jakou by potřebovala k zajištění své zahraniční politiky. Sklízí teď ovoce svého liknavého přístupu k zajišťování obrany. Zopakoval, co vládě radil už na jaře: Musíme obětovat ostrovy ve Finském zálivu a na pevnině nesmíme lpět na území, které má v očích Rusů velký význam pro obranu Leningradu. Sovětská vláda očividně usiluje o obnovení palebných postavení pobřežního dělostřelectva zbudovaných v carských dobách a po mírové smlouvě v Dorpatu zbořených, protože v součinnosti s bateriemi v Oranienbaumu mohou uzavřít vstup do mořských zálivů. Pokud jde o opěrný bod Hanko, měli bychom udělat všechno možné, abychom Rusům zabránili usadit se nám na pevnině. Snad se dá obětováním několika ostrovů dosáhnout kompromisu.

Maršál byl přesvědčen, že Sovětský svaz necouvne před použitím násilí, aby získal to, co si usmyslil získat. Situace byla podle něho pro sovětskou expanzi nyní obzvlášť příznivá. Prestiž Sovětského svazu nemohla strpět, aby se Finsko vzepřelo jeho územním požadavkům.

Přicházely zneklidňující zprávy o soustřeďování sovětských vojsk v oblasti Karelské šije. Od 9. října byly téměř denně pozorovány přelety letadel s rudými hvězdami na křídlech přes karelskou úžinu, severní břeh Ladožského jezera a nad Petsamem. Zpravodajská služba získala informace, že na murmanské železnici jezdí nyní téměř výhradně vojenské transporty směrem k finské hranici. Na severu byla zjištěna silná koncentrace letectva.

Maršál Mannerheim si plně uvědomoval vážnost situace. Každým okamžikem mohlo na hranicích dojít k uměle vyvolanému incidentu,

který by mohl být využit jako vhodná záminka k útoku na Finsko. Nařídil proto, aby se pozemní, námořní i vzdušné síly pečlivě vystříhaly jakékoli akce, která by mohla být Sověty označena za provokaci. Nařídil zároveň, aby všechny dělostřelecké baterie byly staženy od hranic do vzdálenosti přesahující dostřel jejich zbraní.

Samozřejmě neponechával finskou armádu v nečinnosti. Krycí jednotky byly doplněny na plné početní stavy a zaujaly určená obranná postavení. Pod záminkou cvičení záloh byla provedena skrytá mobilizace. V pohraničních oblastech probíhala organizovaná evakuace civilního obyvatelstva. Armáda i celý národ se připravovaly na válku.

Třiadvacátého října se do Moskvy znovu vypravila k jednání finská delegace, doplněná o předsedu sociálnědemokratické strany a ministra financí Väinö Tannera, s nímž se počítalo pro křeslo ministra zahraničních věcí. V Helsinkách se o něm říkalo, že se znal se Stalinem ještě z předrevolučních časů, dokonce mu prý půjčoval peníze. V každém případě se spolu setkali v listopadu 1917 na sjezdu sociálnědemokratické strany Finska. Delegace byla zplnomocněna přistoupit na určité omezené ústupky. Tlumočila sovětským představitelům ochotu finské vlády jednat o otázce Hoglandu. Nabízela úpravu hraniční linie na Karelské šíji v takzvaném oblouku Kuokkala, spočívající v posunutí hranice asi o 13 kilometrů na linii Inno, Vammeljoki, Lintulanjoki, aby se Leningrad ocitl mimo dostřel finského dělostřelectva. Sovětský návrh na pronájem Hanko byl ovšem odmítnut. Připouštěla se pouze možnost odstoupení čtyř ostrovů ve Finském zálivu s výjimkou Suursaari za podmínky územní kompenzace.

Sovětští zástupci ovšem neměli chuť slevovat ze svých původních požadavků. Sovětská vláda v té době již připravovala vojenské řešení. V Litvě, Lotyšsku a Estonsku již byly podle uzavřených smluv o vzájemné pomoci rozmístěny sovětské vojenské posádky. Šest divizí Rudé armády dislokovaných podél hranic s těmito zeměmi se přesunovalo do prostoru severně od Leningradu a do Východní Karélie. Usilovně se pracovalo na plánech vojenských operací proti Finsku. Velitel Baltského loďstva V. F. Tribuc nařídil 26. října veliteli ponorkové brigády zaujmout bojová postavení. Jejich zaujetí, jak se pravilo v rozkaze, „Sovětský svaz bude považovat za začátek válečného stavu s Finskem“. Definitivní rozhodnutí

o zahájení vojenských operací však v říjnu ještě nepadlo. Dosud existovala naděje, že se dospěje k dohodě s finskou vládou. Sovětská vládní delegace však neoblomně lpěla na svých požadavcích. Pouze v jednom místě byl nakonec Stalin ochoten novou hranici na Karelské šíji posunout na východ od Koivista a přiblížit ji tak o deset, možná i více kilometrů k Leningradu. Členu finské delegace plukovníku Paasonenovi řekl s licoměrnou vlídností:

„My vás k ničemu nenutíme, ani vám nic nebereme. My pouze navrhuje řešení.“ Znovu vyložil, v čem spočívá podstata celého problému. V zájmu zajištění bezpečnosti Leningradu je třeba hranici posunout k severozápadu. „Jelikož Leningrad nelze přemístit,“ usmíval se Stalin, „jsme nuceni požádat, aby hranice procházela ve vzdálenosti sedmdesáti kilometrů od Leningradu.“ Jinak trval na pronájmu a záborech finského území. Finští zástupci podali formální protest proti narušování finského vzdušného prostoru sovětskými vojenskými letouny. Stalin a Molotov tuto stížnost ignorovali. Rozhovor vůbec probíhal tak, že stanoviska obou delegací se mýjela jako vlaky jedoucí každý po své koleji. Finové se v žádném případě nemínili podrobit. Molotovovi se jejich postoj jevil jako opovážlivost. Zamračeně se utrl na Paasikiviho:

„Chcete snad vyvolat konflikt?“

Starého pána nevyvedl z klidu. „My ne,“ odpověděl, „ale vy k němu zřejmě spějete.“ Podle Tannerova svědectví se Stalin jeho odpovědi zasmál, ale jen ústy, nikoliv očima. Nikdo z přítomných neměl náladu žertovat. Jednání skončilo ve slepé uličce. Nemělo smysl v něm pokračovat. Finští zástupci se odebrali do budovy svého vyslanectví, kde byli ubytováni. Rozhodli se ráno odcestovat do Helsinek. Večer o deváté je však Molotov prostřednictvím svého sekretariátu telefonicky požádal, aby se ve 22.30 znovu dostavili k rozhovorům do Kremlu. Stalin i Molotov se tvářili, jako by mezi nimi a Finy nikdy nedošlo k žádné neshodě. Tanner pojal zlé tušení. „Teď dostaneme ultimátum,“ prohodil polohlasně.

Molotov se ujal slova:

„My bychom byli ochotni snížit početní stav našich vojsk v Hanko na čtyři tisíce mužů.“

„To by ovšem nemohlo mít vliv na naše stanovisko k hranici na Karelské šíji,“ podotkl Paasikivi. „Požádáme však vládu, aby tuto okolnost vzala v úvahu.“

Jednání skončilo ve dvě hodiny ráno jako vždy bez výsledku. Rozvážný, střízlivě uvažující Paasikivi řekl svým kolegům: „Co je nám platná neutralita a skandinávské spojenectví? Zeměpisná poloha nás připoutává k Rusku. Nyní stojíme před volbou mezi válkou, která možná skončí proměnou Finska v bolševický stát, nebo vnučeným přijetím života ve sféře sovětského vlivu. V druhém případě lze doufat v zachování vnitřní nezávislosti v podobě známé z devatenáctého století.“

Sovětská vláda, již záleželo na tom, aby ústupkem od svých požadavků neztratila tvář, začala ztrácet trpělivost. Koncem října, kdy si finská delegace, bezmocně narážející na sovětskou neústupnost, musela zajet do Helsinek pro nové instrukce, Molotov v projevu na zasedání Nejvyššího sovětu 31. října uvedl v plném rozsahu údajně oprávněné sovětské požadavky vůči Finsku, které se podle jeho ujišťování nijak nedotýkají finské svrchovanosti. Obvinil finskou vládu, že odmítla nabízenou sovětsko-finskou smlouvu o vzájemné pomoci a zmařila jednání o sovětských návrzích a provokativně nastolila otázku remilitarizace Åland, kterou dokonce předložila k rozhodnutí Společnosti národů. Sovětská vláda, jak uvedl Molotov, soudí, že je nejasné, jaké jsou cíle vyzbrojení ostrovů, v jakém rozsahu bude prováděno, proti komu je namířeno a nakonec, kde jsou záruky, že těchto opevnění nevyužije některý agresivní stát proti Sovětskému svazu, v jehož bezprostřední blízkosti Ålandy leží. Při sovětsko-finských jednáních v říjnu sovětská vláda podle Molotova vyšla finské straně vstříc. Vzala prý zpět své návrhy na pronájem několika ostrovů ve Finském zálivu. Doufala, že finští představitelé vezmou v úvahu situaci, která se vytvořila zahájením světové války, a pochopí příčiny znepokojení Sovětského svazu i nutnost přátelských vztahů mezi SSSR a Finskem. Vládnoucí kruhy Finska, pobízené prý zahraniční podporou, v plné závislosti na cizím kapitálu zaujaly vůči SSSR nepřátelský a nesmířitelný postoj. Finská vláda vyvolala údajně v zemi nedůvěru k Sovětskému svazu a bezdůvodně rozbila probíhající moskevská jednání. Na adresu prezidenta Roosevelta, který se přimlouval za respektování suverenity Finska, prohlásil, že americký prezident by se měl spíše zajímat o suverenitu Filipín, než aby se vměšoval do sovětsko-finských vztahů.

V této atmosféře se finská delegace 3. listopadu vrátila k jednacímu stolu, zmocněna k určitým ústupkům. Finská vláda se odhodlala připustit posunutí hranice na pobřeží až o třicet kilometrů na západ.

S pronájmem Hanko však nadále odmítala souhlasit. Po několika dnech vyhroceného dohadování se jednání znovu ocitlo v bezvýchodné situaci. Když se jeho účastníci rozcházel, prohlásil Molotov:

„My civilisté již zřejmě nedokážeme více. Zdá se, že nyní je řada na vojácích. Necht' promluví oni!“

Následující den byli finští delegáti telefonicky vyzváni, aby se v 18.00 dostavili do Kremlu. Jako první promluvil Stalin: „Sovětská vláda je jedinou vládou, která je schopna tolerovat nezávislé Finsko. Carská vláda to nedokázala, Kerenského vláda také ne. Sovětská vláda ovšem potřebuje dobře strážené hranice. Z toho důvodu je problém Finského zálivu prvořadou záležitostí. Sovětská vláda proto nemění názor na Hanko.“

Molotov ho doplnil: „Finsko může legálně nazývat Hanko ústupkem, půjčkou, výměnou, obchodem, jak si přeje.“

Paasikivi okamžitě odporoval:

„Obávám se, že Hanko nemůžeme vydat za žádných okolností.“

Finové byli nakonec svolní přenechat Sovětům opevněný prostor Inno za podmínky, že upustí od požadavků na Hanko a Björkö a budou ochotni diskutovat o vyklizení jižní části Hoglandu. Sovětská vláda dala najevo, že by se spokojila se základnou Hanko včetně skupiny ostrovů Häsö-Busö-Hermansö-Koö východně od pobřežní šíje u Hanko a s kotvištěm v Lappviku. To byl z její strany ústupek, který stál možná za úvahu. Stalin přistoupil k mapě a ukázal ostrovy, které sovětská vláda požadovala:

„Potřebujete je?“

Finové však novou nabídku nepřijali. Paasikivi pronesl chladně:

„To je naprosto nová věc a my se musíme řídit pokyny z Helsinek.“ Rozhovor ještě dozníval krátkým slovním soubojem. Paasikivi jej zakončil rezolutním výrokem:

„My jsme ve svých návrzích došli na nejzazší možnou mez. Tam, kde jde o principiální otázky, končí diskuse.“

Neoblomnost finské delegace znamenala konec nadějí na mírové urovnání sovětsko-finského sporu. Jednání kupodivu skončilo přátelským rozloučením. Stalin zvolal bodře:

„Všechno nejlepší!“ a Molotov dodal světácky: „Au revoir!“

Třináctého listopadu finská delegace opouštěla Moskvu s písemným rozloučením, v němž vyjádřila naději, že jednání bude pokračovat.

Tanner po návratu do Helsinek napsal dopis svému příteli a sociálně-demokratickému souvěrci Albínu Hanssonovi, který byl v té době premiérem Švédského království. Informoval jej o neochvějném finském nesouhlasu s pronájmem ostrova Hanko Sovětskému svazu a požádal ho o jednoznačné a závazné vyjádření, jestli Finsko může počítat s aktivní vojenskou pomocí Švédska. Hanssonova odpověď ho zdrtila: „Při svých kalkulacích nesmíte počítat se švédskou intervencí. To by vedlo k roztržce ve vládě. Osobně bych rád učinil více, ale jednám ve jménu národa, který si cení míru nade vše.“ Mír za každou cenu byl pro nepoddajné Finy nepřijatelný.

VÁLKA NA SPADNUTÍ

Nový ministr zahraničních věcí Erko v parlamentě prohlásil: „Nepřistoupíme na žádné ústupky Sovětskému svazu a budeme se bit děj se co děj...“ Celou zemi zachvátilo bojovné vlastenecké nadšení.

Vláda nařídila vrchnímu velení, aby uvedlo vojska do bojové pohotovosti. Byla vyhlášena všeobecná mobilizace a ve finsko-sovětském pohraničí se začaly rozmisťovat jednotky podle strategického plánu obrany. Koncem listopadu 1939 měla finská armáda 9 pěších divizí, 5 pěších brigád, 5 samostatných pěších pluků, 22 praporů horských myslivců a 1 jezdeckou brigádu. Celková síla armády se rovnala 15 divizím. Kromě toho mělo finské vrchní velení k dispozici ålandskou skupinu vojsk, zvláštní záložní skupinu vrchního velení a útvary pobřežní obrany rozmístěné na jihozápadním a jižním pobřeží Finska. Dalo se počítat s vycvičenými zálohami v počtu až 400 000 mužů. K obraně země bylo připraveno i válečné námořnictvo s 29 loděmi různého typu a vojenské letectvo, které mělo 270 letadel, většinou stíhacích a průzkumných.

Plán obrany předpokládal, že finská armáda zadrží hlavní síly sovětské armády na Mannerheimově linii, kde povede obranný boj do příchodu spojeneckých vojsk, s jejichž pomocí se počítalo. Poté se mělo přejít do protiútoků, který by přenesl válečné operace na sovětské území. Hlavní síly pod velením generála Östermana byly soustředěny na Karelské šíji. Na petrozavodském směru zaujal obranná postavení armádní sbor generála Hägglunda a skupina generála Talvela. Na uchtuském směru byla soustředěna skupina generála Tuompa, na kandalakšském a murmanském směru stála laponská skupina, které velel generál Wallenius.

Östermanova armáda byla rozčleněna do tří sledů. V prvním bylo k obraně pásma zátarasů Mannerheimovy linie rozvinuto 24 samostatných praporů a jedna jezdecká brigáda, které tvořily dvě krycí skupiny. Ve druhém sledu stály čtyři pěší divize (4., 5., 10. a 11.). Třetí sled, který tvořila 6. a 8. pěší divize, obsadil takzvané tylové pásmo Mannerheimovy linie. Pohraniční města Viipuri (Vyborg), Käkisalme (Kexholm)

a Sortavala byly připraveny bránit prapory horských myslivců a zvláštní oddíly Ochranného sboru.

Vzdor vlasteneckému odhodlání, které sjednotilo celý národ, Finové podléhali přesvědčení, že Sovětský svaz se nakonec neodváží rozpoutat válku. Někteří z obyvatel evakuovaných z ohrožené zóny se opět vraceli do svých domovů. Dokonce byli propuštěni do civilu i někteří zmobilizovaní záložníci.

Sověti však rozdmýchávali proti Finsku čím dál ostřejší štvavou propagandistickou kampaň. V tisku i rozhlase neustále napadali finskou vládu. Obviňovali ji z protisovětských úkladů a provokací. Množily se přelety sovětských letadel nad finským územím. Zpravodajské zdroje přinášely varovné údaje o soustřeďování sovětských vojsk v blízkosti finských hranic. Ve východní Karélii Sověti začali budovat železniční trať z Petrovskoje do Suojärvi, což zřejmě sledovalo strategický cíl.

V rozporu s vojenskými zpravodajskými kruhy šířilo ministerstvo zahraničí neopodstatněně optimistický názor, že otevřený konflikt je nepravděpodobný. Maršála Mannerheima znervózňovalo, že vláda nedbala varovných signálů a podceňovala hrozící válečné nebezpečí. Přezírala maršálovy návrhy na nezbytná obranná opatření. I prezident Kallio mu dával najevo, že zbytečně žádá pro armádu víc prostředků, než je nezbytné, a zatěžuje tak neúnosně státní rozpočet. Znovu se ocitl v situaci, kterou již jednou zažil. Tentokrát mu definitivně došla trpělivost. Rozhodl se odstoupit z funkce předsedy Rady obrany, neboť nadále nebyl již ochoten nést spoluzodpovědnost za nedostatečnou přípravu k obraně státu.

Sedmadvacátého listopadu napsal prezidentu republiky Kalliovi obsáhlý dopis navazující na jeho předchozí ústní i písemné pokusy prosadit ve vládě odpovídající opatření v oblasti zbrojení a výcviku. Uvedl důvody své abdikace. Postěžoval si na neporozumění, byrokratické průtahy, na něž narážely snahy o uspokojování naléhavých potřeb obrany. „Od osvobozené války by mělo být jasné,“ stálo v dopise, „že obrana samostatnosti národa proti nepřátelsky smýšlejícímu sovětskému obru vyžaduje především moderně vyzbrojenou a vycvičenou armádu. Nikdo si nepřejí válku proti Sovětskému svazu, ve které by se Finsko ocitlo bez cizí pomoci. Nepříznivá konstelace však dospěla k tomu, že Sovětský svaz má dnes, což se nás dotýká, zcela volné ruce. Žádné velmocenské zájmy

nás, stejně jako Belgii, Nizozemsko nebo Švýcarsko, v případě války neopravňují počítat s pomocí nebo – jako Polsko – s přísliby jiných.“ Poukázal na to, že uzavřením paktu mezi Německem a Sovětským svazem se pronikavě zhoršila politická situace Finska, které nyní stojí před nebezpečím války za nejnepríznivějších podmínek. Maršál vypočítal nejzávažnější slabiny: Téměř neexistující protiletadlová a protitanková obrana. Letectvo má jen polovinu plánovaného počtu letadel, beztak nedostatečného vzhledem k rozloze Finska. Naprosto nedostatečné tankové vojsko s jeho 30 tanky zakoupenými před dvaceti lety jako ve válce použité stroje a s 30 lehkými moderními, ale dosud nevyzbrojenými bojovými vozidly typu Vickers. Loďstvo je neschopné účinné obrany moře. Početně slabé dělostřelectvo. Dosud nebyly splněny plány zásobování municí.

Svůj výčet závažných nedostatků uzavřel konstatováním, že při valutových a finančních těžkostech je státní rozpočet odkázán hlavně na zahraniční půjčky bez vyhlídek na zajištění úspěšného vedení války. Naléhal, aby vláda využitím všech možností včetně spojenectví se Švédskem k obraně společné neutrality napravila urychleně vše, co bylo zanedbáno. Pokud by se v této vážné chvíli k zajištění obrany přistupovalo s dosavadní byrokratickou těžkopádností a neochotou, byla by ztracena poslední příležitost k nápravě situace. Dopis končil slovy: „Duch armády je vynikající a také nálada národa je dobrá; finský národ se však spoléhá na to, že jeho vláda se stará o obrannou připravenost a armáda nepochybuje o tom, že v hodině, kdy bude povolána k boji na život a na smrt s dědičným nepřítelem státu, bude vyzbrojena potřebnými zbraněmi.“

Prezident, který se spíše přikláněl k lehkovážnému podceňování nebezpečí a Mannerheimovy nároky na obranu považoval za přehnané, mu nyní jeho rozhodnutí abdikovat nevyvracel. Události však dávaly zapravdu maršálovi.

SOVĚTSKÉ PŘÍPRAVY

Od poloviny října se Stalin i Molotov čím dál více utvrzovali v názoru, že jednáním zřejmě splnění svých územních požadavků vůči Finsku nedosáhnou, takže bude nutné přinutit finskou vládu k povolnosti silou zbraní. V té chvíli už nešlo jen o požadované základny a drobné úpravy hranic, ale o existenci celého samostatného Finska. Leningradský vojenský okruh a Severní i Baltské loďstvo dostaly rozkaz k přechodu do stavu bojové pohotovosti. 29. října předložila vojenská rada Leningradského vojenského okruhu lidovému komisaři K. J. Vorošilovovi Plán operací k rozdrčení pozemních i námořních sil finské armády. Počítal se současným útokem sovětských vojsk na pěti operačních směrech při zasazení velkých svazků a rozsáhlém využití tankových útvarů a těžkého dělostřelectva. Jeho slabiny byly přílišné rozptýlení vojsk na frontě dlouhé přes 1600 kilometrů a značná závislost jejich postupu na stavu a rozvinutosti komunikační sítě a celkové průchodnosti terénu. Přesto plán prošel sítím schvalovacího řízení na generálním štábu a podpisem jej nakonec stvrdil i lidový komisař. Jelikož v Leningradském vojenském okruhu nebylo k dispozici dosti sil k rozvinutí útoku na široké frontě v souladu se schváleným plánem, přisunovaly se k finským hranicím urychleně další divize z různých končin Sovětského svazu.

Napilno mělo i námořnictvo. Jeho lidový komisař N. G. Kuzněcov ovšem teprve 3. listopadu vydal vojenské radě Baltského loďstva podrobné směrnice pro plnou bojovou pohotovost k útočným operacím proti Finsku. Zahrnovaly blokádu finského pobřeží, zničení velkých finských válečných lodí a obsazení řady ostrovů ve Finském zálivu.

Plných dvacet dnů se ve štábu Baltského loďstva pracovalo na plánu bojových akcí. 22. listopadu jej lidový komisař Kuzněcov podpisem schválil.

Mezitím již probíhalo rozmísťování svazků a útvarů Rudé armády za polárním kruhem, v Karélii a na Karelské šíji i na dalších úsecích hranic. Přesuny vyžadovaly značné úsilí, velký počet vlaků i nákladních aut a stály i mnoho času. Některé útvary se přepravovaly na vzdálenost přesahující 1500 kilometrů. Na sever od Leningradu zaujímala postavení 7. armáda složená z 19. a 50. sboru. V západní části Karélie se

rozmísťovala 8. a 9. armáda a Murmanská armádní skupina reorganizovaná ve 14. armádu.

V polovině listopadu dostalo také letectvo Leningradského vojenského okruhu, Baltského a Severního loďstva směrnice pro bojovou činnost ve finském vzdušném prostoru. V první fázi operace šlo o narušování železničních spojů a provádění leteckého průzkumu. Prvořadá pozornost se věnovala bombardovacímu letectvu, které mělo hromadnými nálety ničit nepřátelské komunikace, soustředění vojsk, vojenskoprůmyslové objekty a sklady.

Průzkumové údaje o finské obraně byly ovšem, jak se později zjistilo, zcela nedostatečné. Vědělo se, že je rozčleněna do tří obranných linií vybavených železobetonovými bunkry a kulometnými hnízdy. Nevědělo se však nic o jejich modernizaci v průběhu roku 1939. Panovalo lehkomyšlné přesvědčení, že obrovská síla sovětských vojsk vybavených moderní technikou si s drtivostí parního válce bude snadno razit cestu k rychlému postupu vpřed.

Již v třicátých letech, když se v generálním štábu koncipovaly sovětské válečné plány, maršál M. N. Tuchačevskij zastával názor, že v případě války vedené proti Sovětskému svazu, za jehož protivníky a možné nepřátele se tehdy považovalo Německo a Polsko, přičemž se počítalo i s účastí italského válečného loďstva, a na Dálném východě Japonsko, bude nutné především ovládnout Estonsko, Lotyšsko a Litvu a mimo to vstoupit i do Polska. Plány přihlížely i k alternativě, že do války proti SSSR vstoupí Estonsko, Lotyšsko, Rumunsko, Bulharsko, Turecko a také Finsko, i kdyby se jich nedotkly sovětské pozemní i námořní operace. Za nezbytné se pokládalo zřízení námořních základen pro válečné lodě v Tallinnu, Rize, Vindavě a Libavě. Tyto plány bral Stalin v úvahu v září 1939, kdy německým přepadem Polska vzplanula druhá světová válka. Finsko bylo ovšem podceňováno. Se svými třemi miliony šesti sty padesáti tisíci obyvatel nepatrně převyšovalo počet obyvatelstva Leningradu, ale rozhodně nemohlo vojensky ohrozit tak obrovitou zemi, jakou byl více než stomilionový Sovětský svaz. Nicméně Stalin (podle svědectví K. A. Mereckova) koncem června 1939 hodnotil situaci takto: „Německo je připraveno vrhnout se na své sousedy v kterémkoli směru, včetně Polska a SSSR. Finsko se snadno může stát předmostím protisovětských akcí pro každé ze dvou hlavních buržoazně imperialistických uskupení

– německé i anglo-francouzsko-americké. Není vyloučeno, že se vespolek začnou domlouvat na společném vystoupení proti SSSR. A Finsko se přitom může stát drobnou mincí v cizí hře tím, že se promění v diverzanta velké války číhajícího v našich zádech.“ Sovětské vedení, jak vyplývá z některých dokumentů, podezíralo finskou vládu, že je připravena využít ve prospěch Finska situace, kdy se Sovětský svaz ocitne v tísní, například při napadení Japonskem nebo sjednocenými silami imperialistů, a vpadnout na sovětské území přinejmenším s cílem zmocnit se Leningradu. Sovětští stratégové proto do svých válečných plánů zahrnuli nezbytnost předejít takovému nebezpečí preventivním obsazením Finska dříve, než by mohlo být interventy využito. Při sovětsko-finských jednáních v Moskvě Stalin i Molotov několikrát pohrozili finským vyjednávačům, že sovětská vojska nebudou nečinně čekat u finských hranic na příchod intervenčních armád. Již v původních plánech z třicátých let se počítalo, že vojska Leningradského vojenského okruhu budou nejpozději za tři týdny v Helsinkách. Hlavní úder se tehdy plánoval na Karelské šíji přes Vyborg na Hämeenlinu a Helsinky. Pomocný úder měl být zasazen ze severního pobřeží Ladožského jezera přes Sortavalu a Mikkelí k Raumě. K zajištění operace plán předvídal ještě postup menšími silami na Pieksämäki a Oulu.

S obsazením Ålandských ostrovů, které uzamykají vstup do Botnického zálivu, se tehdy nepočítalo, i když se v strategických analýzách nevylučovalo, že by jich Německo mohlo využít stejně jako celého finského území, a zejména jižního pobřeží k svým cílům. 2. srpna 1939 (ještě před ovládnutím pobaltských republik) vydal Vorošilov válečnému loďstvu směrnice nařizující připravit se na plnění aktuálních úkolů: 1. Zničit finské, estonské a lotyšské loďstvo. 2. Obsadit ostrovy Suursaari, Velký i Malý Tutärsaari a Sejskari. 3. Zabránit proniknutí německých ponorek k Turku, Ålandskému souostroví, Helsinkám a Tallinnu. Při jednání s Anglií a Francií v létě 1939 se sovětská delegace pokoušela získat souhlas západních velmocí se získáním námořních základen včetně Åland k uzavření vstupu do Finského zálivu. Jednání ztroskotalo, když Stalin dal přednost podepsání paktu o neútočení s Německem. Moskva poté vyvinula tlak na Švédsko, aby se zřeklo záměru spolupracovat s Finskem na opevnění i obraně Ålandského souostroví. Operační plány Baltského loďstva zahrnovaly ovšem ovládnutí některých ostrovů ve Finském

zálivu. V prostoru ostrova Suursaari měly být zaminovány průchody z finské strany. V listopadu 1939 se připravovalo obsazení ostrova Hanko jako součást útoku pozemních sil.

V létě roku 1939 Hlavní vojenská rada, podle svědectví A. M. Vasilevského, tehdy náčelníka operační přípravy generálního štábu, přikročila vzhledem k napjaté mezinárodní situaci těsně před vypuknutím druhé světové války k prověrce přípravy sovětských ozbrojených sil na finském směru. Urychleně se odstraňovaly zjištěné nedostatky, organizovalo se doplňování a přeskupování vojsk určených k operaci. Tvůrce Vorošilovem schváleného plánu B. M. Šapošnikov, bývalý carský plukovník vynikajících štábních kvalit, bral v úvahu možnost, že Finsku přijdou na pomoc velmoci. Logicky z toho vyvozoval, že finský protiúder může vyvolat komplikaci v podobě několikaměsíční urputné a těžké války. Podal o tom obsažný výklad na zasedání Hlavní vojenské rady. Stalin neso-
souhlasil:

„Vy požadujete příliš velké síly a prostředky k vyřízení záležitosti s takovou malou zemí, jako je Finsko! Není zapotřebí takových sil!“

Stalin a jeho přítakávači neočekávali, že by Finsko kladlo nějaký vážnější odpor. Finové podle nich trpěli přílišným sebevědomím. Výzbroj finské armády je zastaralá, pochází většinou ještě z arzenálů carské armády, v jednotkách se vyskytují dezerce v přesvědčení, že boj s Rudou armádou bude snadná záležitost, která nevyžaduje žádné zvláštní vypětí sil. Kromě toho sovětské politické špičky byly přesvědčeny, že dělníci a rolnická chudina chovají skrytý odpor k politice vlády, žádají ozdravení vztahů se Sovětským svazem a hrozí vypořádat se s těmi, kdo uskutečňují nepřátelskou politiku vůči SSSR.

Na zasedání Hlavní vojenské rady bylo nakonec rozhodnuto Šapošnikovův plán zamítnout. Urychleným zpracováním nového plánu byl pověřen velitel Leningradského vojenského okruhu Mereckov. Zároveň bylo usneseno na podzim provést v okruhu k ověření plánu pod jeho vedením cvičení vojsk. Mereckov již koncem června dostal od Stalina úkol:

„Vypracujte mi do dvou tří týdnů zámysl operace s variantami protiúderu na Finy z prostoru Murmanska a Leningradu!“

Mereckov se činil. V polovině července předložil požadovanou úvahu. Stalin i Vorošilov ji schválili s některými kritickými připomínkami. Oba zdůraznili: Útok nesmí trvat déle než dva týdny. Mereckov dostal

pokyn přikročit k detailnímu zpracování plánu tak, aby byl hotov do začátku podzimu. Dostal příslib, že k jeho realizaci mu budou poskytnuty ještě dodatečně všechny potřebné síly a prostředky. Pesimisticky naladěný Šapošnikov byl poslán na dlouhodobou dovolenou k Černému moři, aby při zrodu nového plánu nepřekážel. Tak vznikl onen zmíněný již definitivní plán, který dostal koncem října na stůl lidový komisař Vorošilov jako podklad pro směrnice a příkazy roztáčející složité soukolí vojenského mechanismu v poslední fázi příprav k válce.

Kteréhosi pošmourného listopadového dne na poradě v budově moskevského generálního štábu Rudé armády se zástupce lidového komisaře obrany G. I. Kulik otázel velitele dělostřelectva maršála N. N. Voronova:

„Uvažoval jste alespoň zhruba o tom, jaké množství munice je třeba připravit pro případné bojové akce na Karelské šíji a severně od Ladožského jezera?“

„To bude záležet na situaci,“ odpověděl rozvážně Voronov, který se od ostatních účastníků porady nápadně lišil ustaraným výrazem tváře. „Jestli máte na mysli obranu, nebo útok a na jak dlouho celou operaci plánujete.“

„Deset až dvanáct dnů,“ odpověděl sebejistě velitel vyčleněných invazních vojsk komandarm Mereckov.

„Budu rád, když celou tu záležitost vyřešíme do dvou až tří měsíců,“ poznamenal skepticky Voronov. Všichni se jeho škarohlídství shovívavě usmívali.

„Soudruhu maršále,“ pronesl Kulik nasupeně, „při všech propočtech budete vycházet z předpokladu, že operace potrvá dvanáct dnů. To je rozkaz.“

Na Karelské šíji se ohlásila zima. Uhodily mrazy a napadl sníh. Rudodarmějci rozmístění podél hraniční linie se zahřívali v lesích u táborových ohňů, popíjeli vodu z polních lahví a rozjařeně zpívali a křepčili při harmonice. Ještě nevyfasovali zimní oblečení, ale těch pár dnů to vydrží. Velitelé je ujišťovali, že operace bude krátká. Politruci se snažili v nich zažehnout nadšení z toho, že půjdou osvobodit finský pracující lid z vykořisťovatelských spárů kapitalismu. Už se nemohli dočkat. Ti, kteří žádné nadšení nepociťovali, ho alespoň předstírali. Podél cest už stály v dlouhých řadách stovky tanků s rudými hvězdami. Na 250 000 dalších